Gemeente Wijchen

Quickscan Architectuur & Stedenbouw
Wederopbouw

gelders genootschap

Voorwoord

1 Inleiding

1.1 De organisatie van de Wederopbouw in Nederland
1.2 De Wederopbouwplannen
1.3 Bouwplannen
1.4 De Wederopbouwwet
1.5 De architectuur van de Wederopbouw
1.6 Woningbouw
1.6.1 Woningwetwoningen
1.6.2 Bungalows, villa´s en landhuizen
1.7 Scholen
1.8 Winkelcentra
1.9 Fabrieksgebouwen

2. Tabel quickscan-inventarisatie en waardering

Alverna
Balgoij
Batenburg
Bergharen
Hernen
Leur
Woezik
Wijchen

3. Conclusies en aanbevelingen

Bronnen en Literatuur

Bijlagen

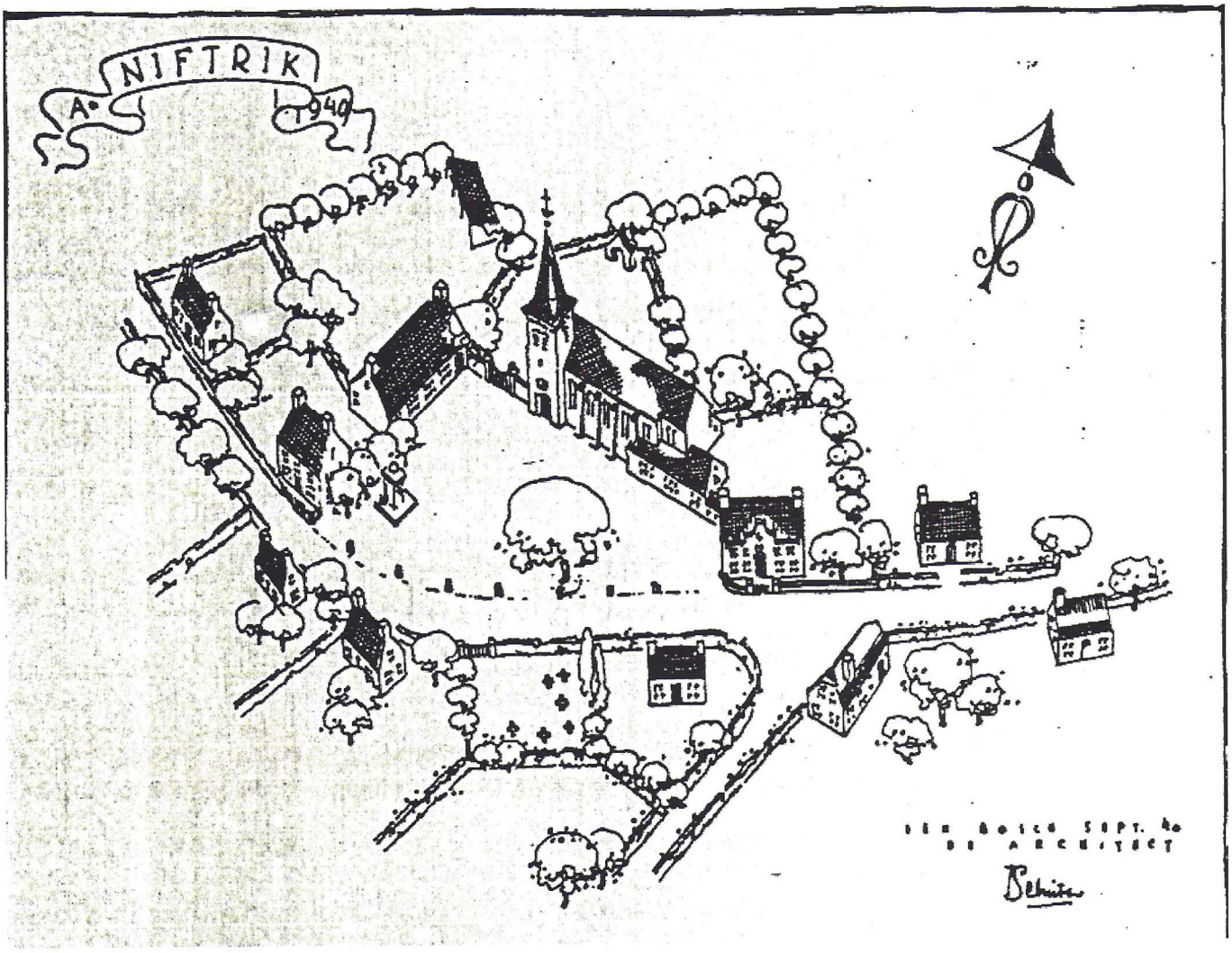
Overzicht van reeds als gemeentelijk monument beschermde wederopbouwobjecten

Overzicht objecten gemeente Wijchen opgenomen in de Wederopbouwdatabank Rijksdienst voor Archeologie, Cultuurlandschap en Monumenten (RACM)

Toetsingscriteria Gelders Genootschap bij adviezen inzake plaatsing op de gemeentelijke monumentenlijst

Voorwoord

Nu de meest waardevolle bouwwerken uit de periode tot 1940 zijn geïnventariseerd en een plaats op de gemeentelijke monumentenlijst hebben gekregen, is de tijd aangebroken de wederopbouwperiode (1940-1965) nader onder de loep te nemen. De Rijksdienst voor Archeologie, Cultuurlandschap en Monumenten (RACM) hanteert in deze de volgende begripsbepaling: 'Het erfgoed van de Wederopbouw omvat de resultaten van (steden)bouwkunst en landinrichting uit de periode 1940-1965 en sluit daarmee aan op het jongere erfgoed uit de periode 1850-1940. De Wederopbouw omvat zowel het feitelijke herstel van de oorlogsschade in de bestaande omgeving als het naoorlogs herstel van de algemene bouwproductie en de daarmee gepaard gaande omvangrijke stads- en dorpsuitbreidingen (vroeg-naoorlogse wijken), aanleg van haven- en industriegebieden, infrastructurele werken, herinrichting van het landelijk gebied en wederopbouw van boerderijen. Ook de interieurs en de toegepaste kunst in en aan architectuur uit de periode 1940-1965 behoren tot het onderzoeksgebied.'

Het in de meidagen van 1940 zwaar getroffen en kort daarna herbouwde dorp Niftrik is een toonbeeld van de wederopbouw tijdens de Tweede Wereldoorlog. Vogelvluchttekening uit 1940 door de architect van het wederopbouwplan F. Schütz (bron: GA Wijchen).

De architectuur en stedenbouw uit de naoorlogse periode is te beschouwen als een belangrijke en spannende ontwikkeling in de Nederlandse architectuurgeschiedenis. Het was een periode van vernieuwing op het gebied van architectuur door nieuwe materialen en werkwijzen. Het stedenbouwkundig ontwerp kenmerkte zich door nieuwe verkavelingspatronen, nieuwe wijkopbouw en een steeds belangrijkere rol van het verkeer als ordeningsprincipe. De vroeg-naoorlogse gebouwen en wijken verdienen dan ook meer aandacht voor de bestaande - soms verhuld geraakte - (steden)bouwkundige kwaliteiten. De belangstelling en waardering voor het erfgoed van de wederopbouwperiode nemen de laatste jaren gestaag toe. Ook bij de overheid is er sprake van een toenemende aandacht voor het naoorlogse erfgoed. Zo voert de RACM sinds 2001 een meerjarig onderzoeksproject uit om een landelijk referentiekader op te bouwen. Dit project omvat een 25-tal categoriale studies, grotendeels gebaseerd op literatuuronderzoek en reeds beschikbare veldkennis. Hierbij is een breed

spectrum aan gebouwtypen onderzocht om de diversiteit van cultuurhistorie, architectuur en bouwtechniek scherper in beeld te krijgen: van raadhuis tot kruisgebouw, van sportaccommodatie tot winkelcentrum. Bij de samenstelling van de thematische teksten van deze quickscan is dankbaar gebruik gemaakt van deze rapporten die vaak als eerste een inzicht geven in de naoorlogse ontwikkeling van een groot aantal bouwtypen.

Door de RACM is ook een wederopbouwdatabase samengesteld op basis van literatuuronderzoek waarin per gemeente de meeste waardevolle bouwwerken zijn opgenomen. De database bevat tevens een preselectie van de meest waardevolle objecten en complexen. In de periode 2007-2008 zal het Rijk, vooruitlopend op een bredere aanwijzing, 100 topmonumenten uit de periode 1940-1958 gaan aanwijzen als van rijkswege beschermd monument. Onlangs is de lijst met de 100 te beschermen monumenten door minister Plasterk van Cultuur openbaar gemaakt (zie: http://www.racm.nl).

De gemeente Wijchen onderkende al in de vroege jaren negentig van de vorige eeuw het belang van het naoorlogse erfgoed door de aanwijzing als gemeentelijke monument van enkele evidente highlights uit deze periode waaronder de kapel en kruiswegstaties op de Kapellenberg te Bergharen en meerdere objecten in de nog tijdens de Tweede Wereldoorlog wederopgebouwde dorpskern van Niftrik.

Deze quickscan heeft plaatsgevonden in de maanden september en oktober 2007. Gedurende deze periode zijn op basis van veldwerk objecten uit de wederopbouwperiode, gelegen in de gemeente Wijchen, geïnventariseerd. Informatie uit het veld is verder aangevuld met een beperkt literatuuronderzoek. Het voor u liggende rapport biedt in vogelvlucht een eerste inzage in het gebouwde erfgoed uit de wederopbouwperiode in de gemeente Wijchen. In de inleidende hoofdstukken wordt onder meer een beeld geschetst van de organisatie van de wederopbouw, de toegepaste bouwstijlen en een inzicht gegeven in de ontwikkeling van de belangrijkste bouwopgave toentertijd: de woningbouw. Tevens worden een aantal nieuwe bouwtypen die specifiek voor de wederopbouw en de gemeente Wijchen zijn nader toegelicht zoals bijvoorbeeld de bouw van fabrieks- en bedrijfsgebouwen en de ontwikkeling van het schoolgebouw. Dit laatste mede tegen de achtergrond van de ontwikkelingen rond twee van de nagenoeg belangrijkste monumenten uit de wederopbouwperiode in de gemeente Wijchen: de voormalige Sint Franciscusschool en de inmiddels deels geamoveerde voormalige Mariaschool, beiden gelegen aan de Oosterweg te Wijchen.

Het inventarisatieoverzicht in tabelvorm geeft duidelijk aan waar de accenten voor wat betreft de Wijchense situatie liggen en waar in de toekomst nader onderzoek gewenst is om te komen tot een coherent beeld en bescherming van cultuurhistorisch waardevolle naoorlogse architectuur en stedenbouw. De objecten en complexen zijn voor wat betreft hun waardering, op basis van de criteria voor plaatsing op de gemeentelijke monumentenlijst van het Gelders Genootschap, ingedeeld in een drietal categorieën: A+ (potentieel gemeentelijk (top-)monument, gemeente overstijgend belang), A (potentieel gemeentelijk monument) en de categorie A/B (twijfel/beeldbepalend). Nader onderzoek zal in de toekomst duidelijk maken of deze voorlopige waarderingen ook gerechtvaardigd zijn.

Het rapport wordt afgesloten met conclusies en aanbevelingen voor nader onderzoek en te formuleren toekomstig beleid.

1 Inleiding

De architectuur en stedenbouw uit de wederopbouwperiode (1940-1965) worden steeds meer gezien als een belangrijke periode in de Nederlandse architectuurgeschiedenis; als een periode van vernieuwing op het gebied van architectuur door nieuwe materialen en werkwijzen. Het was ook de tijd van de vernieuwing van het stedenbouwkundige ontwerp door nieuwe verkavelingpatronen, nieuwe ideeën over gemeenschapsvorming en een belangrijker rol van het verkeer als ordeningsprincipe.
Bestaande kwaliteiten worden vaak onvoldoende erkend. Dit geldt met name voor de naoorlogse woonwijken. Fysieke ingrepen worden als uitgangspunten genomen voor het belang van volkshuisvesting. De grote hoeveelheden goedkope huurwoningen en de geringe boekwaarde van de woningen maken het besluit om de woningen te slopen en te vervangen door duurdere woningen ook gemakkelijker. De rijkelijk van groen voorziene wijken zien de gemeenten vaak als grondreserve. Projectontwikkelaars en corporaties beschouwen ze als herontwikkelingsgebieden, wanneer uitbreidingsmogelijkheden binnen de gemeentegrenzen niet mogelijk zijn.
Ook in de dorpen in de gemeente Wijchen zijn gedurende de wederopbouwperiode woonwijken gebouwd, zij het op een zeer bescheiden schaal. Het dorp Wijchen is hierop een uitzondering. Wijchen maakte na de Tweede Werledoorlog een explosieve groei door die nog steeds voortduurt. Opvallend is dat veel van deze woningen nog vrij gaaf bewaard zijn gebleven. Het betreft voornamelijk twee-onder-een-kap woningen, rijtjeshuizen en lintbebouwing, veelal gelegen aan de randen van de dorpen en soms opgezet als een tuindorp zoals de Wijchen wijk De Valendries. Ze zijn typerend voor de jaren veertig, vijftig en zestig van de twintigste eeuw, waarbij het ontwerp van interieur tot woonwijk wordt gekenmerkt door een zorgvuldige detaillering en een gevarieerde herhaling, voornamelijk in de stijl van de Delftse School of in een traditionalistische trant met gebruikmaking van bouwsystemen of prefab elementen.
Wijchen heeft in de ontwikkeling van de naoorlogse systeembouw een prominente rol gespeeld. Van het kleine aantal door de overheid goedgekeurde bouwsystemen was namelijk één systeem afkomstig uit Wijchen. Dit werd in 1956 ontwikkeld door het Wijchense aannemersbedrijf Guelen NV in samenwerking met de Wijchense architect W.K.M. Sluitman. Dit betrof de zogenaamde Pé-Gé woning die vooral in Gelderland veel is toegepast. Het systeem is, voor zover op dit moment bekend, in de gemeente Wijchen met name toegepast na 1965 zoals in de wijk Achterlo. Naar verwachting bevinden zich in het dorp Wijchen nog enkele proefwoningen/prototypen uit de jaren rond 1956.

1.1 De organisatie van de wederopbouw in Nederland

Na de bevrijding kon Nederland de trieste balans opmaken van vijf oorlogsjaren. Van de Nederlandse provincies had Gelderland relatief het meest te lijden gehad. Vooral de steden Arnhem, Doetinchem, Nijmegen, Tiel en Zutphen en dorpen in het land van Maas en Waal, het Rijk van Nijmegen, de Over- en Nederbetuwe en de Bommelerwaard hadden het zwaar te verduren gekregen.
De overtuiging leefde dat de wederopbouw alleen met een centraal geleid herstelbeleid succesvol ter hand kon worden genomen. Bij Koninklijk besluit van 7 mei 1945 - het zogenaamde Wederopbouw-besluit - werd de verantwoordelijkheid voor de wederopbouw aan de M*inister van Waterstaat en Wederopbouw* opgedragen en de praktische uitvoering aan het *College van Algemeene Commissarissen voor den Wederopbouw*. De naam van het departement werd overigens twee maanden later gewijzigd in "Openbare Werken en Wederopbouw" en later in "Wederopbouw en Bouwnijverheid" en "Wederopbouw en Volkshuisvesting".

Het besluit betekende min of meer een voortzetting van de gecentraliseerde organisatie van de wederopbouw zoals die tijdens de Duitse bezetting was ontstaan met een "centraal commando" in Den Haag en - verspreid over het land - een drietal soorten bouwbureaus onder auspiciën van het College, namelijk:
- provinciale bureaus die de zaken afhandelden voor minder zwaar getroffen gemeenten;
- streekbureaus voor een aantal buurgemeenten met veel oorlogsschade;
- plaatselijke bureaus per grote gemeente met veel oorlogsschade.

Waar nog geen bureaus bestonden werden ze per 1 juli 1945 opgericht. De bouwbureaus handelden hun eigen aangelegenheden af, in rechtstreeks contact met het college in Den Haag. Alle werken in het kader van de wederopbouw, variërend van het leegpompen van geïnundeerd land tot de herbouw van fabrieken, winkels en woningen moesten uiteindelijk ter definitieve goedkeuring worden voorgelegd aan het College. Deze vergaande bevoegdheid was mede ingegeven door de grote materiaalschaarste en de daaraan verbonden noodzaak tot distributie van bouwmaterialen. Een nadeel verbonden aan deze strikt hiërarchische organisatie van de Wederopbouw was de sterk vertragende werking ervan in de praktijk.
De provincies hadden bij dit alles slechts een adviserende taak en stelden daartoe in september 1945 een algemene commissie en een vijftal streekcommissies in, welke laatste als taak hadden toezicht te houden op de wederopbouw en activiteiten ten behoeve van het herstel te bevorderen.

1.2 De wederopbouwplannen

Het College van Algemeene Commissarissen maakte op 11 juni 1945 een regeling bekend met betrekking tot de stedenbouwkundige kant van de wederopbouw, die in april 1946 nader werd uitgewerkt voor wat betreft de aard van het wederopbouwplan. Voor kleinere gemeenten betekende dit dat een stedenbouwkundig plan voor de wederopbouw ontworpen zou worden door een particulier stedenbouwkundige. De keuze van deze stedenbouwkundige moest ter goedkeuring worden voorgelegd aan het college. Bij het opstellen van het plan diende de stedenbouwkundige contact te onderhouden met de lokale, provinciale en nationale diensten over kwesties van planologische richtlijnen. Voorts moest hij zich laten bijstaan door een adviescommissie die tevens beschouwd kon worden als spreekbuis van de burgerij. Met het stedenbouwkundig plan werd een "plan in hoofdzaken" beoogd, dat in ieder geval diende te bestaan uit plankaarten van de bestaande toestand (inclusief de verwoeste en beschadigde percelen), een herbouwplan, bebouwingsvoorschriften, onteigeningskaart, onteigeningsstaten, een kostenraming en een korte toelichting. Later, vanaf 1947, sprak de commissie liever over een "basisplan voor den wederopbouw".

De esthetische controle van de wederopbouwplannen liet de commissie in belangrijke mate over aan ir. P. Verhagen, die in 1945 tot stedenbouwkundig adviseur van het college was benoemd. De naam van Verhagen was onder meer verbonden aan de plannen voor het Rotterdamse tuindorp Vreewijk, het landinrichtingsplan van de Noordoostpolder en de uitbreidingsplannen voor Zwijndrecht, Arnhem, Breda, Den Bosch, en de Nijmeegse Benedenstad. Samen met Granpré Molière had Verhagen in 1914 het architectenbureau Granpré Molière, Verhagen en Kok opgericht. Verhagen kon door zijn adviseurschap grote invloed uitoefenen op de keuze van de stedenbouwkundigen die de wederopbouwplannen moesten gaan verzorgen, en op de aan te stellen supervisors, die als leiders van de bouwbureaus verantwoordelijk waren voor de goede vertaling van stedenbouwkundig plan naar architectuur in de dagelijkse praktijk. Velen van hen kwamen uit de hoek van de Delftse school en kunnen beschouwd worden als volgelingen van Granpré Molières stedenbouwfilosofie. In Gelderland werden zelfs alle 31 wederopbouwplannen aan stedenbouwkundigen van deze school gegund.

1.3 Bouwplannen

Behalve met de stedenbouwkundige opzet van de wederopbouwplannen bemoeide de overheid zich via de supervisors dus ook met de ontwerpen van de afzonderlijke bouwplannen. Op lokaal niveau moesten alle ontwerpen worden goedgekeurd door de supervisor. In kleine gemeenten was dat in de praktijk veelal dezelfde persoon als de ontwerper van het stedenbouwkundige plan.
Daarnaast werden door het rijk zogenaamde *Architectencommissies* ingesteld die adviseerden over de architectenkeuze voor de bouwplannen in het kader van de wederopbouw. Aan de gewestelijke commissies, die adviseerden sinds 1940, werd in 1947 een landelijke commissie toegevoegd. Aanvankelijk was er één commissie voor de provincies Overijssel en Gelderland, maar deze werd gesplitst toen de opgave als gevolg van het grote aantal verwoestingen te groot werd. Er was onduidelijkheid over de onderlinge taakverdeling tussen de landelijke en gewestelijke commissies, terwijl daarnaast de bevoegdheden ten opzichte van de lokale supervisors niet duidelijk waren afgebakend: ook zij hadden immers een stem in de architectenkeuze. Voorts hadden de gewestelijke commissies moeite met het verduidelijken van hun taak naar buiten toe, aangezien het moeilijk was te bewijzen dat een door de commissie aangewezen architect beter werk afleverde dan een door de opdrachtgever gekozene.

1.4 De Wederopbouwwet

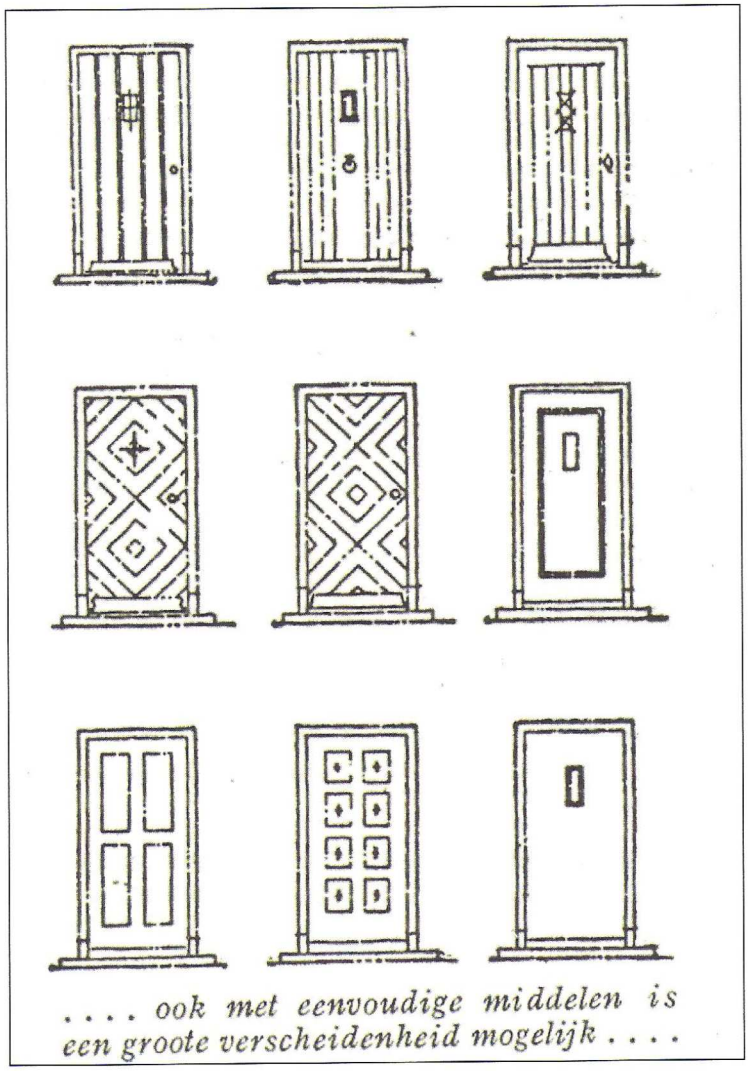
Het Wederopbouwbesluit van 7 mei 1945 werd in 1950 vervangen door de Wederopbouwwet, die op 1 juli van dat jaar in werking trad. Deze wet betekende ook het einde van het College van Algemeene Commissarissen. Wederopbouwplannen, inclusief eventuele herzieningen, moesten voortaan worden vastgesteld door de gemeenteraad, maar behoefden nog wel goedkeuring van de minister van Wederopbouw en Volkshuisvesting. Met betrekking tot de bouwplannen was voortaan alleen voor bouwprojecten boven de 100.000 gulden nog goedkeuring van het rijk nodig. De Landelijke Architectencommissie werd in 1952 opgeheven. In deze periode kwam tevens een einde aan het supervisorstelsel. In sommige kleine gemeenten, waar de wederopbouw nog problemen opleverde, besloot de gemeenteraad om het supervisorstelsel in stand te houden. In Gelderland was dat bijvoorbeeld het geval in de gemeenten Bemmel, Elst, Gendt, Heteren en Kesteren.

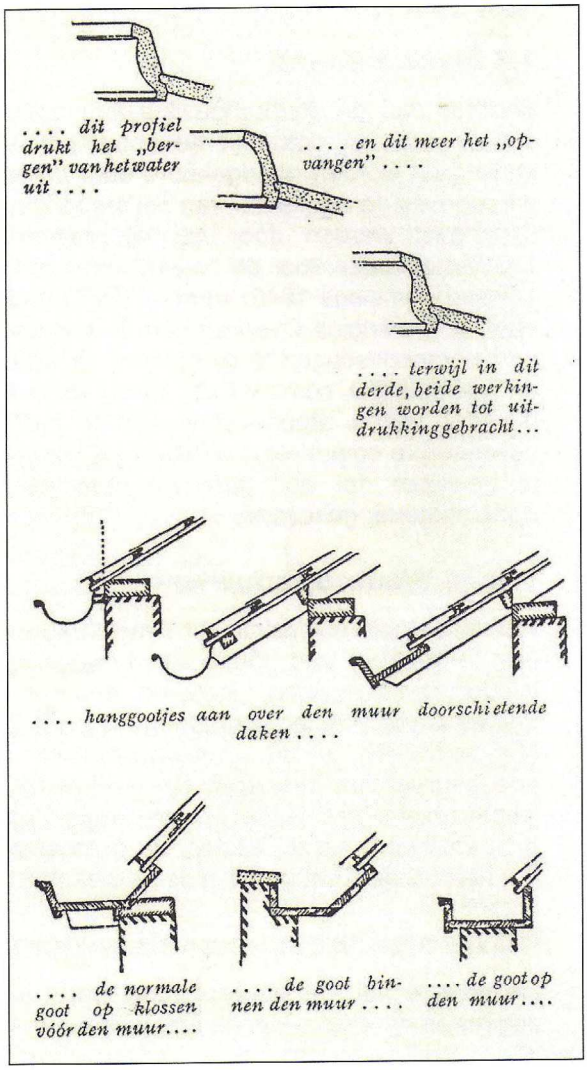
1.5 De architectuur van de wederopbouw

De periode van de wederopbouw wordt gedomineerd door drie architectuurstromingen: de Delftse School, de zogenaamde Shake-Hands architectuur en het (internationale) Functionalisme.

Delftse School

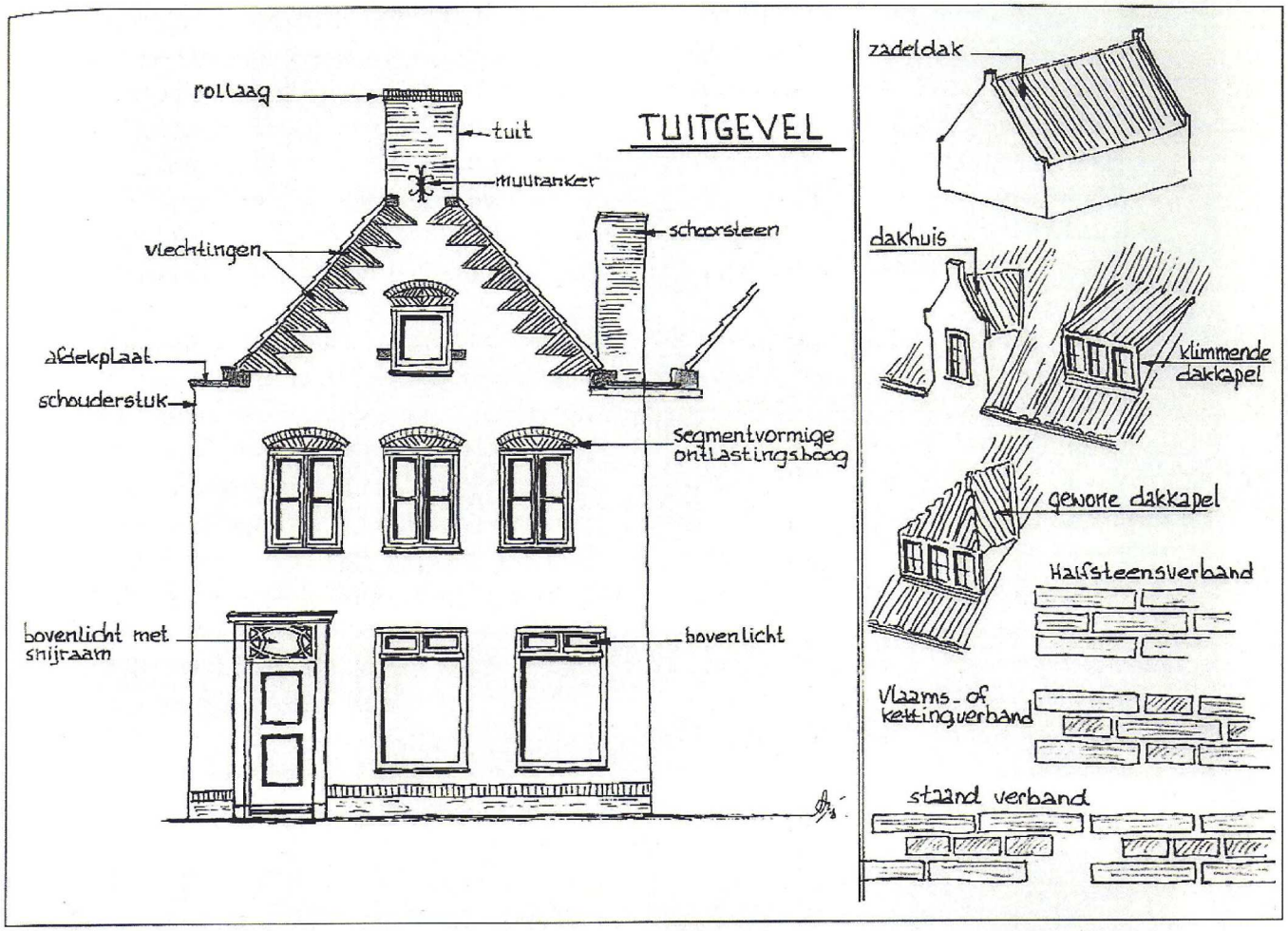
De jaren tussen 1940 en 1955 staan voornamelijk in het teken van de stijl van de Delftse School. De grondlegger van deze traditionalistische stroming in de architectuur uit de jaren 1925-1955 was de Delftse hoogleraar prof.ir. M.J. Granpré Molière (1883-1972). Geënt op oudere ontwikkelingen als Tuindorp Vreewijk, keerde hij zich tegen de formules voor woningbouw van CIAM en het Nieuwe Bouwen in de vorm van anonieme meergezinswoningen en greep hij terug op de traditionele eengezinswoning met tuin. Dit betekende ook het afwijzen van de voor het Nieuwe Bouwen kenmerkende glaswand als gevel. Het harmonische zwaartepunt van het huis, dat gezin van de buitenwereld scheidde, moest immers binnenskamers blijven.
Granpré Molière streefde een bouwkunst met eeuwigheidswaarde na. Gebouwen met een duidelijke ruimtevorm, een plastische monumentaliteit en een gevel met een aangezicht waren een vereiste. Karakteristiek voor de Delftse School is de op de menselijke schaal gebaseerde architectuur, de toepassing van streekeigen materialen, handvorm bakstenen en met keramische pannen gedekte schild- of zadeldaken voorzien van duidelijk gemarkeerde schoorstenen. Deze laatsten vormen vaak de tuit van een tuitgevel waardoor ze meer zijn dan alleen een schoorsteen en zelfs een essentieel onderdeel vormen van de vormgeving. Een belangrijk onderdeel van de architectuur zijn de roedenverdelingen in de ramen die de sobere, vaak robuuste architectuur een vriendelijke en vaak zelfs elegante uitstraling geven. De ambachtelijk verwerkte materialen moesten voorkomen dat de bewoner de indruk kreeg dat zijn huis een serieel vervaardigd product was, eender als alle andere. Zijn huis was echter uniek en representeerde, niet minder dan een kerk of een raadhuis, de eeuwige architectuur die door het ambachtelijke aspect naast een stoffelijke ook een geestelijke dimensie had gekregen. In de woningbouw liet men zich vooral inspireren door de 'Oud Hollandsche' bouwkunst uit de late zestiende eeuw en de zeventiende eeuw.
Een goed van beeld van de vroegste wederopbouwarchitectuur in Gelderland geeft het jaarverslag van het Gelders Genootschap uit 1941. Dit jaarverslag behandelt uitgebreid de in de

Voorbeelden van deuren en dakgoten in de stijl van de Delftse School uit het in 1946 gepubliceerde boek Onze Bouwkunst van allen dag van S.J. van Embden.

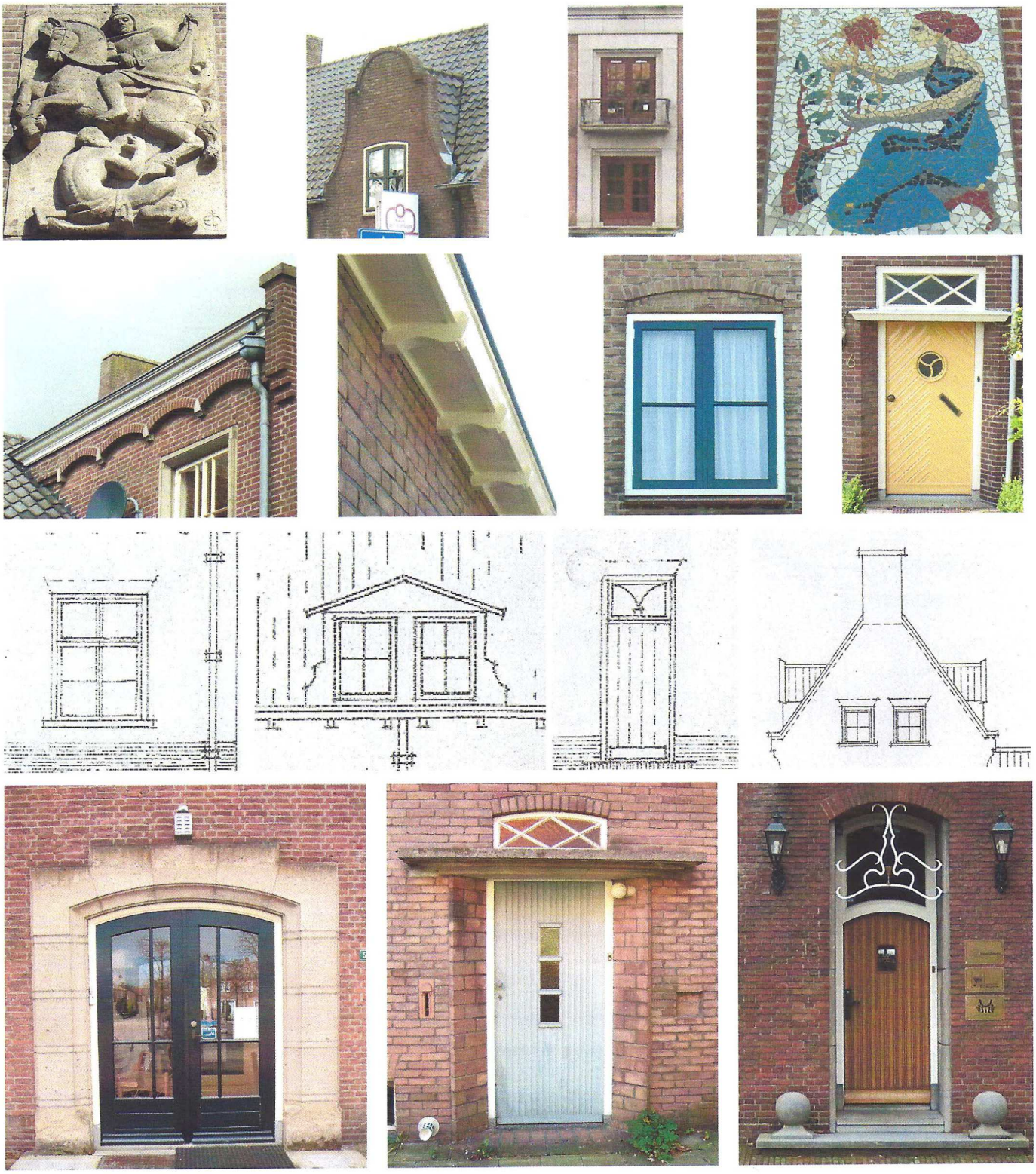
trant van de Delftse School uitgevoerde wederopbouwplannen voor Wageningen, Scherpenzeel en Niftrik. Het volgende citaat geeft treffend weer hoe er door de architecten van de het Gelders Genootschap gedacht werd over architectuur. Deze opvattingen zouden tot het midden van de jaren vijftig stand houden in Gelderland.
"Hoe verschillend ook de objecten zijn van aard, bestemming en situatie en welke architect zijn medewerking aan de totstandkoming van het bouwwerk heeft verleend, alle gebouwen, welke weer zijn opgebouwd, hebben iets met elkaar gemeen, dat niet direct onder woorden kan worden gebracht, maar waarmede iedere Nederlander zich min of meer verwant gevoelt. De verklaring hiervan is waarschijnlijk gelegen in een streven op cultureel gebied, dat reeds door figuren als Prof. Granpré Molière, de Bazel, Hanrath en Kropholler voor meer dan 20 jaar is ingeleid, en dat ook altijd het streven is geweest van de Geldersche Schoonheidscommissie, maar dat zich eigenlijk pas de laatste jaren als een begin van een stijl manifesteert. Het is een streven, hetwelk gedragen wordt door de overtuiging, dat op cultureel terrein geschiedenis en traditie niet straffeloos kunnen worden genegeerd, een streven, waarbij men bewust wil aanknoopen aan het goede en typisch vaderlandsche, dat onze voorvaderen ons hebben nagelaten. Het is een cultureele beweging, welke zich niet wil laten beïnvloeden door modestroomingen van den tijd, maar juist deze periode van vertechniseerde civilisatie critisch
onder oogen wil zien. Het zoeken naar het goede en het ware wordt hierbij in het algemeen hooger gewaardeerd dan het streven naar het zg. moderne of nieuwe. Aan deze cultuurbeweging is vooralsnog weinig "profetisch" te ontdekken, het is veel meer een eenvoudig willen dienen met goed vakmanschap en met het ambachtelijk zuivere, waarbij vormgeving niet wordt bepaald door persoonlijke visies of door een hang naar aesthetische effecten, maar door een zuivere wezensbepaling van de te maken werken ……

Kenmerken van de architectuur van de Delftse School (bron: Vredenberg, J.Monumentengids Scherpenzeel, Utrecht 2004).

Het geheele wederopbouwwerk in Gelderland draagt de kenmerken van het rustig bezonnene, het nuchter-zakelijke en van het bewust willen aansluiten aan de traditie en aan de omgeving".
Voor wat betreft de vroeg-naoorlogse jaren neemt in dit kader de in 1946 verschenen publicatie "Onze Bouwkunst van allen dag" van ir. S.J. van Embden een bijzondere plaats in. Van Embden was verbonden aan het Gelders Genootschap waarvan de architecten zoals hierboven genoemd toentertijd de principes van de Delftse School aanhingen. Het betreffende boek geeft tal van uitgangspunten aan voor het ontwerpen van een gebouw die vaak gebaseerd zijn op de opvattingen van de Delftse School. Volgens het voorwoord was het boek met name bedoeld

als inspiratiebron voor kleine bouwopgaven op het platteland. Het boek richtte zich niet zozeer op de ervaren ontwerpers, maar meer op de beginnelingen en de zwakkere vakbroeders. Op deze wijze werd getracht de bouwkunst op het platteland op een hoger niveau te tillen volgens de principes van de Delftse School.
De traditionalistische opvattingen van de stijl van de Delftse School zijn ook bepalend geweest voor de architectuur van de vroegste wederopbouw in de gemeente Wijchen. Het nog tijdens de oorlog, na zware oorlogschade te hebben opgelopen bij de landsverdediging vanaf 1941 herbouwde dorp Niftrik is volledig in deze stijl opgetrokken. Ook de complexmatige woningbouw in de wijk Valendries in Wijchen is een markant voorbeeld

Karakteristieke details van Gelderse wederopbouwarchitectuur in de stijl van de Delftse School. In de gemeente Wijchen is deze stijl met name toegepast bij de herbouw van Niftrik en bij de bouw van woningwetwoningen in de eerste naoorlogse jaren zoals in de wijk Valendries in Wijchen.

dat voortborduurt op de architectuur en stedenbouw volgens de tuindorpprincipes zoals die met name toegepast zijn in het tuindorp Vreewijk te Rotterdam. Slechts een klein aantal middenstandswoningen en villa's werd eveneens gebouwd in deze trant. Het meest opvallende voorbeeld hiervan is Kasteellaan 45 te Wijchen.

Shake Hands

Mede onder invloed van het veranderende bouwbedrijf en opdrachtgeverschap wordt de architectuur gaandeweg de jaren vijftig steeds zakelijker. In veel gebouwen zijn de bovengenoemde traditionalistische kenmerken, in minder zuivere vorm, gecombineerd met moderne constructies en materialen tot een nieuw architectonisch geheel dat ook wel Shake Hands architectuur wordt genoemd. De twee voor de oorlog recht tegenover elkaar staande opvattingen namelijk die van de 'modernen' (functionalisten) en die van de traditionalisten (Delftse School) komen nader tot elkaar. In de gebouwen combineren in zicht gelaten betonconstructies met baksteen, met soms sterk op het 'esthetische' gerichte gevelonderdelen of ornamentiek, zoals venteromlijstingen of een golvende afsluiting van de gevel.
In de gemeente Wijchen komt deze architectuuropvatting o.a. tot uitdrukking in de scholen aan de Oosterweg en fabrieksgebouwen op het industrieterrein Nieuweweg te Wijchen.

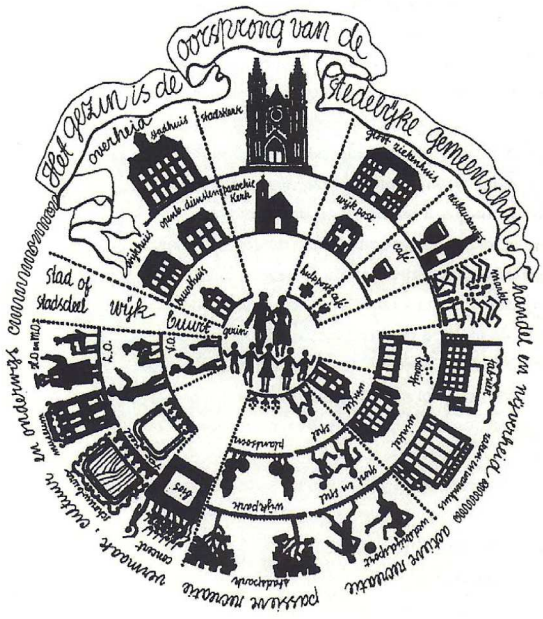
Functionalisme

Rond 1955 krijgen moderne industriële opvattingen in de architectuur langzaam maar zeker de overhand. Dit zogenaamde naoorlogse Functionalisme is herkenbaar aan de toepassing van platte daken, in de fabriek gemaakte standaardelementen en ijle betonconstructies die in de gevel of door grote ruiten herkenbaar zijn.
In de gemeente Wijchen zijn slechts enkele representatieve voorbeelden te vinden van deze stijl, voornamelijk op het industrieterrein Nieuweweg te Wijchen. Aan de Kasteellaan 84 te Wijchen bevindt zich een fraaie, voor Wijchen zeldzame, in deze stijl opgetrokken villa.

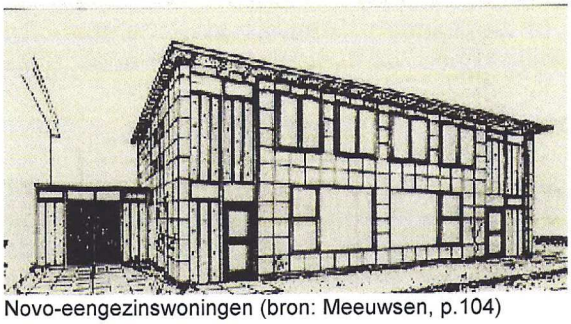
1.6 Woningbouw

Na de oorlog stond de alom heersende woningnood jarenlang bekend als 'volksvijand nummer 1'. Oplossen van de woningnood had bij de bevolking de hoogste prioriteit. Het woningtekort bedroeg in 1945 200.000. In 1950 was er al sprake van een tekort van 300.000 woningen. De bouw van een ongekend aantal woningen in nieuwe uitbreidingswijken was dus de omvangrijkste opgave van de wederopbouw. Onder centrale regie van de rijksoverheid werd vooral in de jaren vijftig en zestig snel, veel en goedkoop gebouwd op basis van gerationaliseerde en geïndustrialiseerde bouwmethoden. Het maatschappelijke ideaal van de moderne geïndustrialiseerde samenleving kreeg ruimtelijk vorm in de nieuwe woonwijken volgens het stedenbouwkundig concept van de wijkgedachte: overzichtelijke wijken met een herhaling van wooneenheden in open verkaveling, collectieve ruimten en voorzieningen die het gemeenschapsleven tot uitdrukking moesten brengen. Het concept van de wijkgedachte is afkomstig van Clarence Perry. Deze Amerikaanse stedenbouwkundige was van mening dat de sociale verbrokkeling en de massificatie, veroorzaakt door de grote stad, kon worden tegengegaan door de bewoners in duidelijk begrensde 'neighbourhoods' onder te brengen. Hierdoor zou een gevoel van geborgenheid en een rijk gemeenschapsleven ontstaan. In Nederland werd het concept van de wijkgedachte door de commissie Bos, genoemd naar de directeur van de dienst Volkshuisvesting ir. A. Bos, geïntroduceerd en uitgewerkt. Deze commissie bestond uit tien personen afkomstig uit de gezondheidszorg, het onderwijs en de kerken. W. van Tijen was de enige architect in deze groep. Tijdens de oorlog hield de commissie zich bezig met de behoefte van de bewoners van de stad. Dit resulteerde in 1946 in de publicatie 'De stad der toekomst, de toekomst der stad'. Als reactie op de bestaande stad, die door haar chaotische onoverzichtelijkheid de vervreemding en het isolement van haar bewoners in de hand zou werken, propageerde de commissie een nieuw stedenbouwkundig organisatieprincipe: het principe van de wijkvorming. Dit principe moest leiden tot een structurele orde, die door de overzichtelijke omvang de wijkvoorzieningen en het eigen karakter van de wijk, het gemeenschapsbesef van de bewoners zou stimuleren.

De materiaalschaarste vlak na de oorlog werkte in het voordeel van de Delftse School. Voor de woningbouw waren aanvankelijk slechts de traditionele baksteen, hout en dakpan beschikbaar. Beton en staal werden gereserveerd voor het herstel van de infrastructuur. Maar toen begin jaren vijftig de moderne bouwmaterialen konden worden geleverd, kwam de Delftse architectuur in de verdrukking. De traditionele, arbeidsintensieve en ambachtelijke wijze van bouwen van de Delftse School leidde tot een veel lagere bouwproductie. De woningnood kon alleen verminderd worden wanneer industriële productiemethoden en moderne materialen werden ingevoerd. Dit betekende de introductie van systeembouw. De eerste bouwsystemen die na de oorlog werden toegepast bestonden vrijwel alle uit gestapelde betonblokken (stapelbouw), latere systemen maakten gebruik van gietbouw

In het zuiden van Nederland sloot de wijkgedachte aan bij de kleinschalige parochie-indeling (bron: van Meijel, p.10)

Novo-eengezinswoningen (bron: Meeuwsen, p.104)

Pé-Gé eengezinswoningen (bron: Meeuwsen, p.105)

of kant en klare grootelementen (montagebouw). Belangrijke systemen werden vaak uit het buitenland geïmporteerd zoals het Engelse Maycretesysteem en het Aireysysteem dat in Nederland verder ontwikkeld werd door de firma NEMAVO i.s.m. de bekende architecten J.F. Berghoef en H.T. Zwiers. De meeste systeembouwbedrijven vestigden zich in het westen van het land omdat daar de grootste opdrachten waren. In het oosten van het land waren slechts enkele systeembouwbedrijven gevestigd met als gevolg dat hier relatief weinig systeembouw is toegepast. Desalniettemin werden in Gelderland twee belangrijke bouwsystemen ontwikkeld: de Pé-Gé woning van het aannemersbedrijf Guelen NV uit Wijchen en het door het architectenbureau J.J. Goorhuis en E.J. Meihuizen uit Nijmegen ontwikkelde bouwsysteem Novo. Het Pé-Gé systeem is in Wijchen met name in de wijk Achterlo toegepast. In diverse andere wijken zoals Uilenboom en Noord is ook geheel of gedeeltelijk gebruik gemaakt van systeembouw. Op dit moment is nog onduidelijk welke systemen of prefab-elementen zijn toegepast. Nader onderzoek kan hierover uitsluitsel geven.

1.6.1. Woningwetwoningen

Tijdens en na de oorlog werd door de overheid de ontwikkeling van standaard woningtypen en plattegronden gestimuleerd. In de jaren veertig werden een aantal stichtingen opgericht waarin overheid, bedrijfsleven, volkshuisvesters en architecten waren vertegenwoordigd met als doel rationalisatie van de woningbouw. De Stichting Ratiobouw kreeg tot taak de ontwikkeling van nieuwe bouwsystemen te bevorderen; de Stichting Studiegroep Efficiënte Woningbouw werd met de opdracht belast normalisatie en standaardisatie in de traditionele bouw door te voeren; de Stichting BOUW zorgde voor de verspreiding van de informatie via het gelijknamige nu nog bestaande blad en de Stichting Bouwcentrum had de functie van voorlichtings- en documentatiecentrum.

De vroegste tijdens de wederopbouw gerealiseerde woningen nemen een bijzondere plaats in binnen het gebouwde erfgoed uit de wederopbouwperiode. De woningen dateren uit een tijd toen ambachtelijke creativiteit prevaleerde boven de productie, normen en functies van de jaren zestig van de vorige eeuw. Woningen die bewust en met groot vakmanschap ontworpen en gebouwd zijn. Grote diepe kavels waren nodig, omdat tot de eerste levensbehoeften van de eerste bewoners een moestuin, een kolenhok, een varkensstal of een kippenren behoorden. Dit vond men vaak belangrijker dan een badkamer. De woningen werden ontworpen in een tuindorpachtige sfeer vaak geïnspireerd op het tussen 1916 en 1918 tot stand gekomen tuindorp Vreewijk in Rotterdam van het architectenbureau van prof.ir.M.J. Granpré Molière en ir. P. Verhagen in samenwerking met het architectenbureau De Roos & Overeynder.
De tuinstad- en tuindorpgedachte was gebaseerd op het werk van Ebenhezer Howard die in 1902 zijn invloedrijke

boek *Garden Cities of To-Morrow* publiceerde (oorspronkelijk in 1898 verschenen als *To-Morrow: a Peaceful Path to Real Reform*). Hoewel hier werd uitgegaan van de bouw van complete steden met tal van voorzieningen realiseerde men in Nederland toch vooral woonwijken conform deze ideeën. De eerste Engelse tuinstad was Letchworth gerealiseerd tussen 1903 en 1905 door de architecten Raymond Unwin en Barry Parker. Een ander bekend vroeg voorbeeld van de realisatie van deze opvattingen was Hampstead Garden Suburb (Parker & Unwin, E. Lutyens, 1909-1914) in het noorden van Londen. Kenmerkend voor deze wijk was de ruime stedenbouwkundige opzet met veel openbaar en privégroen en een diversiteit aan woningtypen waarbij voor de architectuur met name de Engelse plattelandsbouwkunst uit de 16e en 17e eeuw als inspiratiebron gold.

Deze ideeën kwamen in Nederland als eerste tot uitdrukking in het fabrieksdorp 't Lansink (K. Muller, 1909-1916) te Enschede. Was hier in architectuur en stedenbouw nog sprake van een vrij letterlijke overname van het Engelse gedachtegoed, in het mede door prof.ir. M.J. Granpré Molière ontworpen, hierboven reeds genoemde, Rotterdamse tuindorp Vreewijk werd voor wat betreft de architectuur aansluiting gezocht bij de Nederlandse bouwtraditie. De architectuur van Vreewijk zou in de navolgende jaren met name voor de aanhangers van de Delftse School als voorbeeld fungeren voor woningwetwijken.

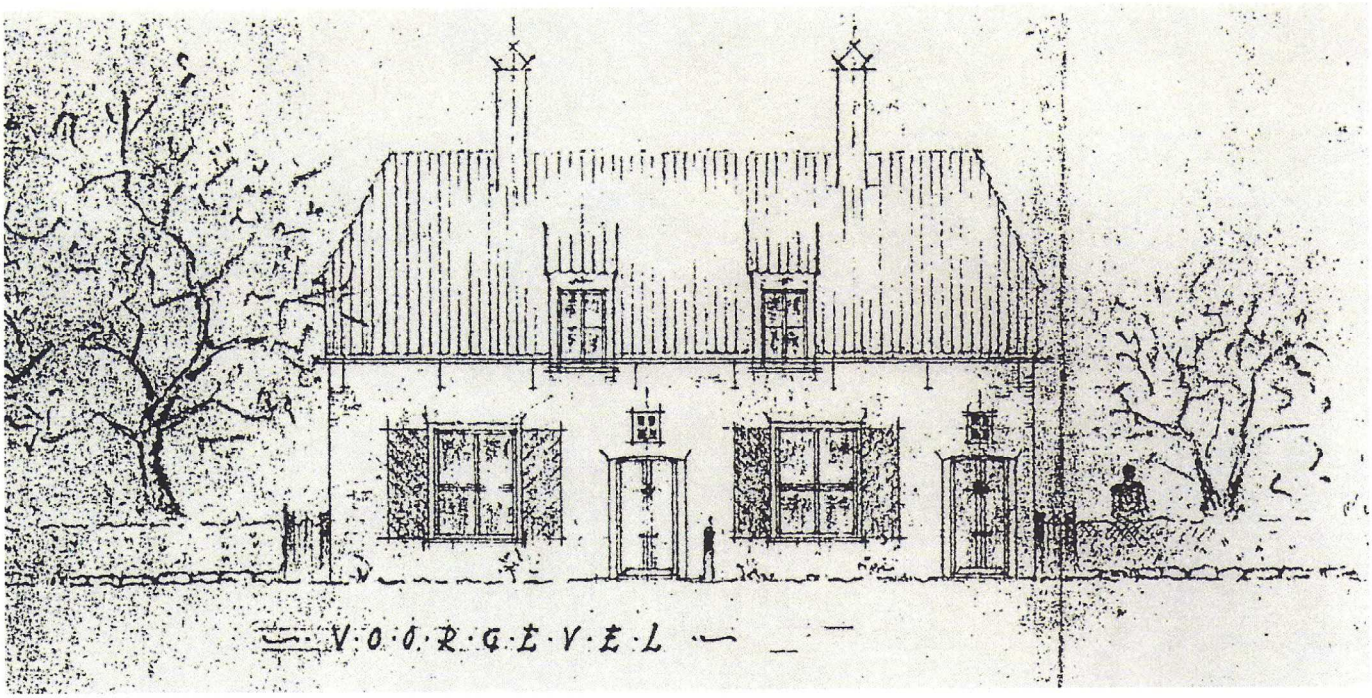
Tuindorp Vreewijk te Rotterdam omstreeks 1920 (bron: Ibelings, H., Nederlandse Architectuur).

In 1946 verschenen de *'Voorlopige wenken voor het ontwerpen van eengezinshuizen'* en een jaar later de *'Voorlopige wenken voor meergezinshuizen'*. De voorschriften hadden betrekking op technische zaken, op afmetingen, indeling en vorm van de ruimten, evenals op de verkaveling en de tuinen. Van invloed op de woningbouw in Gelderland zal zeker ook het in 1946 gepubliceerde *Bouwprogramma voor arbeiderswoningen in Gelderland* van de Gelderschen Architecten Studiekring zijn geweest. In deze publicatie zijn diverse ontwerpen voor standaard woningtypen opgenomen die tot voorbeeld konden dienen. In 1951 werden de definitieve *'Voorschriften en Wenken voor het ontwerpen van woningen'* vastgesteld. In deze versie werden de minimumeisen uit de voorlopige versie tot norm verheven. Dit betekende dat de hierna gebouwde woningen vaak

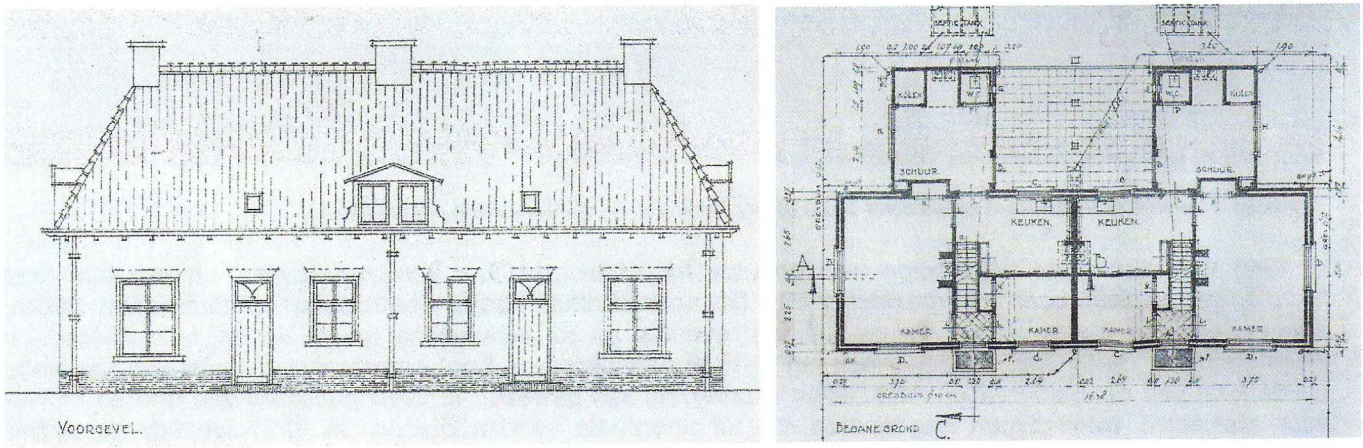
kleiner waren en eenvoudiger werden gedetailleerd en afgewerkt. Desalniettemin was er in vergelijking met de vooroorlogse periode in het algemeen sprake van een vooruitgang in woningoppervlak en technische voorzieningen. In het eengezinshuis werd de aparte slaapverdieping een normaal verschijnsel, evenals de doucheruimte en de warmwatervoorziening.

Vroeg-naoorlogse woninwetwoningen in Alverna (uiterst links) en in Wijchen, respectievelijk in de wijken Noord en De Valendries.

Ontwerp voor een dubbele woningwetwoning in de stijl van de Delftse School in de Julianawijk te Didam. Ontwerp 1946, architecten C. Nap en G.P.J. Van Ede te Arnhem (bron: archief bouwaanvragen gemeente Monterland).

Streekeigen woningtype zoals in 1946 gebouwd aan de Zelkweg in Dodewaard naar ontwerp van de gemeentearchitect J. Evers (bron: Stichting Woningbeheer Betuwe).

Naar mate de jaren vijftig vorderden kwam steeds meer de nadruk te liggen op kwantiteit in plaats van kwaliteit.
De Studiegroep Efficiënte Woningbouw werkte met de Nationale Woningraad aan standaardplattegronden waarbij getracht werd het aantal typen tot een minimum te beperken. Hoewel het niet lukte deze dwingend op te leggen hadden deze zeker invloed door publicatie in het tijdschrift *Bouw*. Daarnaast nam de Centrale Directie in 1948 het initiatief tot het ontwerpen van 'normaalwoningen'. Deze dienden als voorbeeld voor architecten en konden met bestek en al door gemeenten besteld worden. Een groot aantal voorbeelden werd gepubliceerd in 1948 in het *Bouwkundig Weekblad*. Deze woningen waren speciaal ontwikkeld voor kleinere gemeenten en moesten uitdrukking geven aan het streekeigene. Dit betekende dus een typologiesering per streek. Naast de Centrale Directie gaven ook de Provinciale Directies van de Wederopbouw en de Volkshuisvesting opdrachten voor het ontwerpen van genormaliseerde woningtypen, speciaal voor de wederopbouw in dorpen. Zo werden in Gelderland in 1948 door drie Gelderse architecten 'normaalwoningen' ontworpen. De woningen voldeden aan het criterium van streekeigen architectuur en waren grotendeels in de stijl van de Delftse School ontworpen. Het is op dit moment nog niet duidelijk hoe invloedrijk deze standaardontwerpen zijn geweest.
Het idee van de 'normaalwoning' werd verder ontwikkeld en resulteerde in 1960 in de keuzewoning, een soort cataloguswoning, die zowel in Maastricht als in Amsterdam geplaatst kon worden. Hiermee werd het idee van het streekeigene verlaten en trad een verdere uniformering op van de woningbouw.
In de eerste naoorlogse jaren was er evenals in andere delen het land een tekort aan bouwvakarbeiders in Gelderland. Er moesten dan ook bouwvakarbeiders worden aangetrokken uit minder zwaar getroffen gebieden als het Noorden. Waar nodig werden in die tijd dan ook 'wederopbouwkampen' ingericht om te voorzien in de huisvesting van arbeiders. Om in de eerste woningbehoefte te voorzien werden vanaf de bevrijding tot in 1946 in Gelderland 2751 noodwoningen gebouwd. De financiering van woningwetwoningen na de oorlog was een belangrijk onderwerp. De bouw van woningen was in het algemeen onrendabel geworden. De bouwkosten waren immers gestegen terwijl de huur bevroren was op het peil van 1940. In 1948 kwam, met terugwerkende kracht tot 1945, een nieuwe regeling tot stand. Hierbij werden de onrendabele stichtingskosten geheel voor rekening van het Rijk genomen. Gedurende 50 jaar zou het Rijk daartoe jaarlijks een bijdrage verlenen. Teneinde ervoor te zorgen dat de overheidsgelden goed besteed werden stelde het Rijk bepaalde eisen aan de indeling, constructie en afwerking van de woningwetwoningen.
De woningbouw kwam in Gelderland aanvankelijk maar langzaam op gang. In 1945 werden er slechts 14 woningen gebouwd, alle op particulier initiatief. Het volgende jaar werden al 105 woningen gerealiseerd, waarvan 33 woningen op initiatief van een woningbouwvereniging en 13 woningen op initiatief van een gemeente. In 1947 was het aantal nieuwe woningen gestegen tot 1234. De gemeenten lieten er 651 bouwen, terwijl de woningbouwverenigingen 315 stuks realiseerden. De navolgende jaren steeg het aantal nieuw gebouwde woningen gestadig tot 6230 in 1949. In 1950 daalde het aantal nieuwe woningen tijdelijk om vervolgens in de navolgende jaren fors te stijgen.

Woningwetwoningen uit de wederopbouwperiode kunnen in Wijchen in vrijwel alle kernen worden aangetroffen. Het meest bijzonder complex wordt gevormd door de vroeg-naoorlogse wijk De Valendries (ca.1945-1955) in Wijchen.

1.6.2 Villa´s, landhuizen en bungalows

Vanwege materiaalschaarste en een gebrek aan mankracht bepaalde in de naoorlogse periode de rijksoverheid de verdeling van de beschikbare arbeidskrachten en bouwvolumes. De rijksoverheid wees woningbouwcontingenten toe dwz dat gemeenten slechts een beperkt aantal woningen mochten bouwen. Ook werden standaardwoningen ontworpen en *Voorschriften en Wenken voor het ontwerpen van woningen* vastgesteld. Dit leidde tot aangepaste ontwerpen van architecten, die via de gemeente toestemming moesten vragen voor de uitvoering van hun ontwerp. Ondanks het feit dat alle aandacht en financiën uitgingen naar grote sociale woningbouwprojecten, bouwden particulieren in de jaren vijftig toch kleine vrijstaande woonhuizen. Blijkbaar lieten particulieren zich niet ontmoedigen door het restrictieve overheidbeleid. In deze tijd van enorme woningnood (zie onder woningwetwoningen) ontstond onder de weinige kapitaalkrachtigen belangstelling voor de bouw van een eigen woonhuis. In tegenstelling tot de sociale volkswoningbouw kon de individuele, private woning naar eigen inzicht worden ontworpen. Deze belangstelling verklaart de vele voorbeeldboeken in de jaren vijftig en zestig. Voor wat betreft de uitvoering en het ontwerp waren er nogal wat beperkingen. Bovendien was er de Woonruimtewet uit 1947 die bepaalde dat een ieder die een huis met meer dan 500m3 bewoonde, onderdak moest beiden aan derden ter bestrijding van de woningnood: de gevreesde inwoning.
Om tegemoet te komen aan de vraag van particulieren publiceerde de Centrale Directie voor de Volkshuisvesting een ontwerp voor een semi-permanent type bungalow, dat onder de normen bleef uit de *Wenken voor Architecten*. De geschatte levensduur van de bungalow was 35 jaar en de bouwkosten bedroegen slechts 70% van een woningwetwoning. Maastricht, Venlo, Emmen, Roermond, Groesbeek en Hoogeveen kregen 950 stuks van dit type bungalow toegewezen. De overige exemplaren mochten in groepen van twee tot zes stuks worden gebouwd in andere plaatsen. Of ook in de gemeente Wijchen dergelijke woningen gebouwd zijn zal nader

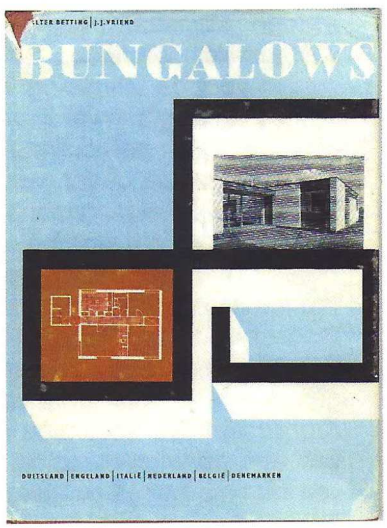
onderzoek nog moeten uitwijzen. Het overheidsontwerp voor een semi-permanente bungalow kwam niet tegemoet aan de wensen van de particuliere opdrachtgever die zijn eigen architect wilde kiezen en een eigen ontwerp kon laten maken en uitvoeren.
Rond 1955 kreeg de particuliere opdrachtgever recht op rijkssubsidie wanneer een huis niet groter was dan 375 m3. Deze regeling bestond slechts kort en regelingen voor grotere vrijstaande huizen kwamen er niet in voor. Deze selecte groep opdrachtgevers had in tegenstelling tot de door de overheid ingestelde beperkingen juist behoeft aan grotere ruimtes. Daarom verzonnen architecten allerlei manieren om creatief om te springen met de vastgestelde maximum inhoud van de vrijstaande woning (500m3).

In de naoorlogse periode kan onderscheid gemaakt worden tussen drie varianten van het vrijstaande woonhuis: de villa, het landhuis en de bungalow. Waar de eerste twee aansluiten bij bestaande bouwstaande bouwtradities is de bungalow een nieuw fenomeen in de Nederlandse bouwkunst. De Amerikaanse bungalowmode en de 500 m3 regeling bevorderde de bouw van bungalows in Nederland. De populariteit van de bungalow was mede te danken aan de stroom buitenlandse publicaties op dit gebied, vooral uit Amerika.
Het woord bungalow komt van 'banggolo', een zogenaamd Bengaals huis: een gelijkvloerse woning met een veranda, die diende als landhuis van Europeanen in India. Kenmerkend is dat het een vrijstaand woonhuis betreft waarvan alle vertrekken zich op de begane grond bevinden. Doordat alle vertrekken gelijkvloers liggen hebben alle belangrijke vertrekken een directe binding met de tuin. De bungalow geeft in het algemeen een grotere vrijheid in de groepering van de vertrekken, zowel in een gesloten ontwerp (rechthoekige hoofdvorm) als in een open variant (vrije groepering van vertrekken). Een variant van de volgens een gesloten ontwerp gebouwde bungalow is de patiobungalow die rond een binnentuin of binnenplaats gebouwd werd.
Een ander nieuw element in de villa en bungalowarchitectuur was het zogenaamde split-level principe. Het type bleek uitermate geschikt voor geaccidenteerde locaties op zandgronden waar veel particulieren vanaf 1880 villa's lieten bouwen. Architecten creëerden diverse niveaus tussen de traditionele verdiepingen om de verschillende leefactiviteiten ieder hun eigen plek te geven. Het overgangsgebied van de niveaus kon bovendien worden gebruikt voor het maken van vides. Het laagste niveau was bestemd voor de garage en televisiekamer, het middelste niveau voor leef- en eetruimten en het bovenste niveau voor de slaapkamers. Hoewel het zijn oorsprong vindt in de (Amerikaanse) bungalow, vormt het split-level type niet alleen een variant op de gelijkvloerse bungalow. Ook in landhuizen en villa's maken architecten gebruik van de mogelijkheden ongelijkvloerse ruimten.
Architecten van modernistische woonhuizen besteden veel aandacht aan de relatie huis en tuin. Bij de functionalistische tuinaanleg was er sprake van een zakelijke architectonische ontwerpstijl, gericht op compositie en lijnvoering én een voortzetting van de architectuur. Bijzonder invloedrijk was de tuin- en landschapsarchitecte Mien Ruys (1904-1999) ook wel 'bielzen Mien' genoemd vanwege de door geïntroduceerde spoorwegbielzen als tuinelement. Andere belangrijke tuin- en landschapsarchitecten zijn onder meer J.T.B Bijhouwer, J. Bergmans en Th.J. Dinn. Of ook in de gemeente Wijchen tuinen van hun hand te vinden zijn zal nog uit nader onderzoek moeten blijken Onder invloed van sociale veranderingen doen nieuwe 'activiteiten' hun intrede zoals zonnebaden, zelf tuinieren, zwemmen en de barbecue. Dit laatste uit zich bijvoorbeeld in terrassen met open haarden.

In de gemeente Wijchen zijn geen wederopbouw villaparken aangetroffen zoals die zich ondermeer in de dorpen aan de Veluwezoom bevinden. In diverse kernen bevinden zich echter wel enkele villa's en bungalows. De dorpen Alverna (Gomarius Mesweg), Hernen (Batavierenweg) en Wijchen (Kasteellaan) bezitten meerdere architectuurhistorisch waardevolle landhuizen, villa's en bungalows.

Enkele voorbeelden van de vele inspirerende publicaties die in de jaren vijftig en zestig van de twintigste eeuw verschenen met als thema het vrijstaande woonhuis.

1.7 Scholen

Vooroorlogse scholenbouw

In 1800 werd het klassikale systeem ingevoerd en startte men met de bouw van speciale schoolgebouwen. De bouw van deze scholen had een tweeledige doelstelling: opvoeden en opleiden. Met de Wet op het Lager Onderwijs uit 1806 werd het hoofdelijke onderwijs definitief vervangen door klassikaal onderwijs. Op basis hiervan werd een standaardontwerp gemaakt voor een klassikale lagere school. In de eerste schoolwetten werden weinig tot geen specifieke voorwaarden gesteld aan schoolgebouwen.
In 1900 werd de Algemene Leerplichtwet vastgesteld, hierdoor nam het aantal scholen snel toe. De school werd gezien als een belangrijk maatschappelijk instituut, waarin de noodzakelijke taak werd uitgevoerd om kinderen op te voeden met de normen en waarden van de gemeenschap. In de 19e eeuw was er sprake van een schoolstrijd tussen de voor- en tegenstanders van een loskoppeling van staat en geloof. In 1857 werd bij wet de mogelijkheid geschapen voor het stichten van bijzonder onderwijs. Toch duurde het tot 1920 totdat de financiële gelijkheid van openbaar en bijzonder lager onderwijs in de onderwijswet werd vastgelegd. In de eerste helft van de twintigste eeuw kwam er niet veel terecht van de onderwijshervormingen. Er ontstonden drie belangrijke, alternatieve onderwijsvormen naast de grote stroom: Jenaplan, Montessori en de Vrije School.
Er kunnen verschillende typen scholen worden onderscheiden. De zogenoemde zaalschool bestond uit drie klassen naast elkaar in één ruimte gericht naar een blinde muur (de werkmuur) met de schoolborden. Vrijwel de enige versiering van het exterieur bestond uit traceerwerk en de vorm van de vensters, of een benadrukte ingang. De zaalscholen in de eerste helft van de 19e eeuw waren sober uitgevoerd. Vervolgens kwamen de gangscholen. De verschillende lokalen worden, met een gang als verkeersader, met elkaar verbonden. De gangschool vormde tot ver in de 20e eeuw de norm. Naast de gangschool werden in de tweede helft van de 19e eeuw ook portiek- of portaalscholen gebouwd. Er werd gebruik gemaakt van een portiek dat steeds twee lokalen ontsloot. Om het overzicht over de gehele school te behouden werden de lokalen onderling verbonden door deuren die tegenover elkaar lagen. Vanaf 1850 ontstonden er speciale scholen voor het onderwijs aan kleuters. De scholen die beter waren uitgerust, een lesprogramma hadden en beschikten over meer bekwame onderwijzeressen, kregen een aparte naam: bewaarscholen. De onderwijsvernieuwing uit het begin van de 19e eeuw had in Nederland alleen betrekking op het basisonderwijs. In 1863 werd er een wet vastgesteld voor het middelbaar onderwijs. Hiermee werd de eerste aanzet gegeven tot de ontwikkeling van het middelbaar onderwijs. Tot het eind van de 19e eeuw was het algemeen gebruik om schoolgebouwen eenvoudig en sober vorm te geven. In de 20e eeuw kregen de pedagogen aandacht voor kunst en schoonheidsbeleving in relatie tot het onderwijs. De schoolarchitectuur vormt, met name in de jaren twintig van de twintigste eeuw, vooral een afspiegeling van de algemene Nederlandse architectuurontwikkelingen. Functionele argumenten bepaalden voor een groot deel de symmetrische opzet van de plattegrond. De monumentaliteit van het schoolgebouw nam toe. Afhankelijk van de stedenbouwkundige situatie kregen steeds meer scholen een L-, V-, U- of T-vormige plattegrond. Mede als gevolg van de economische crisis, werden de scholen vanaf de jaren dertig van de twintigste eeuw sober vormgegeven. Dit uitte zich in de toepassing van goedkope materialen zoals beton en stalen kozijnen en de minimale toepassing van ornamentiek en luxe materialen.

Naoorlogse scholenbouw

Na de oorlog was de urgentie om het aantal scholen uit te breiden zeer groot. Veel scholen waren in de oorlog beschadigd, door een bouwstop was er na 1942 nagenoeg niet meer gebouwd en de babyboom zorgden voor een sterke uitbreidingsbehoefte. De rijksoverheid had de centrale leiding over de scholenbouw. Elk jaar werden in een bouwprogramma de bouwvolumes vastgesteld voor scholen in het totaal, maar ook met betrekking tot de verschillende takken van onderwijs. Na de oorlog was de behoefte van de gemeente maatgevend voor het bouwprogramma en niet de bouwcapaciteit. Om deze reden werd voorrang verleend aan herbouw in de zwaarst getroffen provincies Gelderland, Limburg, Noord-Brabant en Zeeland. Het bouwprogramma maakte jarenlang onderscheid in noodbouw, semi-permanente bouw en permanente bouw. Tot eind jaren vijftig werden op grote schaal nood- en semi-permanente scholen gebouwd, deze scholen hadden een summiere plattegrond en een goedkope en lichte bouwconstructie. Door een gewijzigd financieringssysteem en een stimuleringsbeleid voor arbeidsextensieve systeembouw nam de scholenbouwproductie vanaf 1958 fors toe. Vanaf 1968 kwam het bouwbeleid in de onderwijssectoren weer in handen van de gemeentebesturen. Een centraal thema in de onderwijskundige vernieuwing na de Tweede Wereldoorlog was de overgang van een passief klassikaal en kennisgericht onderwijs naar een actiever onderwijs met een losser klassenverband. De voortschrijdende individualisatie en de differentiatie van het onderwijs veronderstelden een grotere bewegingsvrijheid in het lokaal, meer zelfwerkzaamheid en daardoor een losser klassenverband. Na de oorlog komt de brede onderwijshervorming geleidelijk bij wet tot stand. Van belang hierbij is de zogenaamde Mammoetwet uit 1964. Na de Tweede Wereldoorlog kreeg de scholenbouw in Nederland belangrijke nieuwe impulsen vanuit het buitenland,

met name uit Engeland, Duitsland, Scandinavië en de Verenigde Staten. Onder de buitenlandse invloed groeide de centrale hal uit tot een belangrijk thema in de naoorlogse scholenbouw in Nederland.

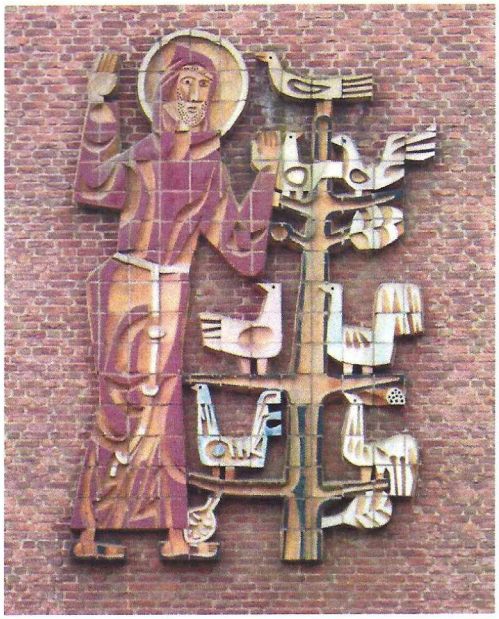
Tussen 1945 en 1955 werd in de Nederlandse scholenbouw het streven naar monumentaliteit en representativiteit omgebogen naar een meer zakelijke benadering waarbij het schoolgaande kind centraal staat. Een bekend type schoolgebouw vormt hierbij het H-type. Een school van dit type heeft een H-vormige structuur. De lokalen voor lesgeven en de overige ruimten voor algemeen gebruik zijn samengebracht in één of meerdere evenwijdige vleugels. De vleugels worden met elkaar verbonden door haaks daarop staande verbindingen met trappenhuizen. Een ander type is het haltype. In deze scholen werd de gang getransformeerd in een centraal gesitueerde multifunctionele hal. Rondom de centraal gesitueerde ruimte voor algemeen gebruik zijn de lokalen gegroepeerd. Vooral in de jaren zestig worden veel paviljoenachtige schoolgebouwen gerealiseerd. Deze scholen hebben overwegend één bouwlaag en bestaan uit een vrije groepering van lokalen in een boomstructuur. Een belangrijk kenmerk van scholen uit de Wederopbouwperiode is de toepassing van beeldende kunst. Het gaat hierbij om baksteensculpturen, beeldhouwwerken, mozaïeken, glas-in-loodvensters en toegepaste technieken zoals sgrafitto. Daarnaast werd bepaald dat de omgeving van de school een groen en open karakter moest hebben. In de jaren vijftig ontworstelde de systeembouw zich van nood- en semi-permanente voorzieningen, en ontwikkelde zich tot een kwalitatief hoogstaande bouwwijze. Vooral de ontwerpen van Van Tijen zijn op grote schaal in heel Nederland gebouwd. De seriematige bouw van veel scholen vond hoofdzakelijk plaats in de tweede helft van de jaren vijftig en vooral in de jaren zestig.

Voormalige jongensschool Sint Franciscus gebouwd in 1955 –1956 naar ontwerp van de Wijchense architecten Sluitman en Rijcken. De school is gelegen aan de Oosterweg te Wijchen. De voorgevel is uitgevoerd in traditionele baksteen.

Voormalige jongensschool Sint Franciscus aan de Oosterweg te Wijchen: zijgevel uitgevoerd in moderne prefab betonelementen.

Tot de belangrijkste voorbeelden van toegepaste kunst uit de wederopbouwperiode in de gemeente Wijchen behoren deze door de bekende kunstenaar Daan Wildschut (1913-1995) voor de voorgevel van de voormalige Sint Franciscusschool ontworpen reliëfs.

Speelse integratie van kunst en architectuur in de zijgevel van de middenpartij van de voormalige uit 1957 daterende Mariaschool aan de Oosterweg te Wijchen. De school werd eveneens ontworpen door Sluitman en Rijcken.

De belangrijkste tijdens de wederopbouw in de gemeente Wijchen gerealiseerde scholen zijn in Wijchen aan de Oosterweg te vinden. Dit is ten eerste de nu deels afgebroken Lagere School voor meisjes naar ontwerp van W.K.M. Sluitman en H.J. Rijcken uit Wijchen. De bouwvergunning werd in 1957 verleend. De tweede nu nog gaaf aanwezige school is de een jaar eerder gerealiseerde Lagere School voor jongens in Shake-Handstrant, eveneens van de hand van Sluitman en Rijcken. Opdrachtgever van beide scholen was het RK schoolbestuur van de Parochie St. Antonius Abt. Opvallend aan de Sint Franciscusschool is het contrast tussen het traditionalistische (sier-) metselwerk van de voorgevel en de in prefab betonnen cassettes uitgevoerde zijgevels. Het gebouw is voorzien van keramische reliëfs naar ontwerp van de bekende kunstenaar Daan Wildschut (1913-1995).

Buurtwinkelcentrum uit de vijftiger jaren aan de Accaciastraat met winkels en bovenwoningen

1.8 Winkelcentra

Bij het denken over winkelen en winkelcentra was de invloed uit het buitenland groot. Waren Franse en Italiaanse voorbeelden in het verleden van belang, nu dienden Scandinavische landen als voorbeeld. Veel stedenbouwkundige en architecten reisden naar Denemarken en Zweden. Maar zowel in Scandinavië als Nederland keek men vooral naar ontwikkelingen in Amerika op dit gebied. Winkeliers, ambtenaren, economen, planologen en architecten gingen op excursie naar Amerikaanse steden. De ontwikkeling van de Amerikaanse winkelcentra werd deels als voorbeeld, deels als waarschuwing gezien. De waarschuwing was dat Amerikaanse winkelcentra de binnenstedelijke winkelgebieden vervingen in plaats daar een aanvulling op te zijn. Het principe van het Amerikaanse winkelcentrum kreeg in Nederland als eerste navolging in Amstelveen waar in de periode 1956-1957 een modern winkelcentrum verrees met naast een groot winkelaanbod ook een postkantoor, café-restaurant, crèche, bioscoop, bibliotheek, vergaderzalen, expositieruimten, kegelbanen en een groot parkeerterrein. Het ensemble was ontworpen door de Nederlandse architecten Van den Broek en Bakema, E.F. Groosman, A. Staal en P. Zanstra.
De Nederlandse winkeliers stonden in de rij voor een vestiging in een winkelcentrum. Een groot centrum trok meer klanten dan een losse winkel en gezamenlijk konden de winkeliers meer diensten aanbieden. De detailhandel wilde het liefst één grote winkelruimte zonder kolommen, wat betekende dat een combinatie met een woonfunctie moest worden vermeden. Nederlandse stedenbouwkundigen hadden echter in de naoorlogse jaren de neiging een hoog woongebouw te plannen waarvan de begane grond voor winkels bestemd werd. Winkelcentra moesten zo flexibel mogelijk worden gebouwd om winkeliers vrijheid in hun bedrijfsvoering te verschaffen. Behalve kolommen waren ook draagmuren, standleidingen en trapopgangen binnen de winkelruimte taboe. Door achter de winkels een strook te reserveren voor uitbreiding zou de flexibiliteit worden vergroot.

Bij uitbreidingswijken werd in het kader van de wijkgedachte gesteld dat binnen een wijk van 10.000-12.000 inwoners er een netwerk van verschillende winkelconcentraties nodig was, De interne samenhang van een buurt en van een aantal buurten binnen een wijk kon door winkelconcentratie bevorderd worden. Zo werd bij de meeste uitbreidingswijken een regelmatig hiërarchisch geleed netwerk van winkelcentra gepland binnen de stad: buurt-, wijk-, stads en regionale winkelcentra. Een buurtwinkelcentrum had een actieradius van 300 a 600 meter en was vooral bedoeld voor de dagelijkse boodschappen. In een wijkwinkelcentrum, dat was bedoeld voor zo'n 10.000 a 12.000 mensen, waren ook bijvoorbeeld een winkel voor huishoudelijke apparaten fourniturenzaak, een kledingwinkel en een schoenmaker gevestigd.
Verder ontstond het regionaal winkelcentrum dat een hele regio zou moeten bedienen. Als tussenvorm tussen het wijk en het stadswinkelcentrum ontstond rond 1960 het stadsdeelcentrum dat ongeveer 40.000 consumenten moest bedienen.
In de periode 1945-1965 kwamen in Nederland 415 winkelcentra tot stand. Het overgrote deel bestond uit tien tot dertig winkels. Van deze winkelcentra verrees 64,3 % in het westen van het land en slechts 12% in het oosten van het land. Verder werd 44,3% gebouwd in de grote steden tegenover 21,2 % in verstedelijkte plattelandsgemeenten. Het overgrote deel van de winkelcentra gebouwd in de wederopbouwperiode moet worden gezocht in de buitenwijken van de grote steden in het westen van het land.

In de gemeente Wijchen is geen sprake geweest van de bouw van grote winkelcentra met een regionale functie. Winkelcentra zijn alleen in de kern Wijchen gebouwd. Dit betreft vooral wijk- en buurtwinkelcentra zoals o.a. gerealiseerd in de wijken Noord en De Valendries.

1.9 Fabrieksgebouwen

Direct na de Tweede Wereldoorlog werd de industrialisatie van Nederland als een speerpunt gezien . De bestaande fabrieken waren zwaar beschadigd en de productie was vrijwel tot stilstand gekomen. Er waren niet alleen producten nodig voor de eigen consumptie, om de betalingsbalans te herstellen moest bovendien de export op gang worden gebracht. Ook het dreigende verlies van Nederlands-Indië bleek een belangrijke drijfveer om de industrie in Nederland een extra impuls te geven. Het in 1947 opgestelde Marshallplan was daarbij van groot belang, omdat het het tekort op de betalingsbalans in deze periode afdekte. Het economisch herstel werd erdoor versneld. Een deel van het Marshallgeld werd besteed aan ijzererts en staal waardoor de materiaalschaarste rond 1950 afnam. Officieel startte het industrialisatiebeleid van de rijksoverheid in 1949, met het uitbrengen van de eerste van een reeks industrialisatienota's. Het beleid was voorwaardenscheppend en bestond niet, zoals bijvoorbeeld in Frankrijk, uit technocratische meerjarenplannen. In Nederland werden stimuleringsgebieden aangewezen en werd regionale spreiding bevorderd om zwakke regio's te stimuleren. Als zwakke regio's golden met name Zeeland, Brabant, de Kop van Noord Holland en de provincies Friesland, Groningen en Drente.

Architectuur

Kenmerkend voor de wederopbouwperiode is dat fabrieksgebouwen met meer bouwlagen (verdiepingsbouw) in tegenstelling tot de vooroorlogse jaren nauwelijks meer wordt toegepast, met uitzondering van bedrijfsverzamelgebouwen. Door de toename van beschikbare grond voor industrialisatie, spreidingsbeleid, het weren van industrie uit woongebieden en de oprichting van nieuwe bedrijventerreinen met een lage vierkante meterprijs werd bijna uitsluitend het éénlagige fabrieksgebouw toegepast. Specialisatie en schaalvergroting zijn ook kenmerkend voor deze periode. Hierbij kan gedacht worden aan het havengebied van Rotterdam en het DSM complex bij Geleen in Limburg.
Bij de bouw van fabrieken werd vaak al rekening gehouden met uitbreidingen door fabriekshallen te ontwerpen die zonder het productieproces te verstoren uit te breiden waren. Dit werd o.a. bereikt door de toepassing van demontabele glazen achterwanden. Nieuwe ontwikkelingen zoals TL-verlichting en airconditioning bevorden de bouw van doosachtige productiehallen. Dergelijke typen gebouwen pasten in de tijdsgeest van de wederopbouw om sobere , maar doelmatige gebouwen te realiseren.
De architectuur van naoorlogse fabrieksgebouwen wordt gekenmerkt door een heldere, vaak modernistische vormentaal, zowel in plattegrond als in opstanden, de keuze voor materialen als beton voor de constructie, baksteen of plaatmateriaal voor de gevels en glas in houten of stalen kozijnen. Daken zijn ofwel van glas en staal, van hout of van beton, waarbij het schaaldak het meest typerend is voor de periode van de wederopbouw.
De toepassing van traditionele materialen, ornamentiek en sierelementen, raakt halverwege de jaren vijftig steeds meer op de achtergrond. Hoewel ook vooraanstaande architecten fabrieksgebouwen ontwierpen werd het grootste deel van de nieuwe fabrieksgebouwen ontworpen door plaatselijke aannemers, ingenieurs en architecten. Het ontwerpen van fabrieksgebouwen bleef vanwege de economische aspecten en de technische eisen vooral het terrein van de ingenieurs. Traditionele architecten zagen de industrie als een weinig toegankelijk werkterrein omdat hier geen ruimte zou zijn om uitdrukking te geven aan hun artistieke aspiraties. Sommige

architectenbureaus specialiseerden zich juist op dit terrein zoals het Nijmeegse bureau v/h J. van Hasselt en De Koning nu bekend onder de naam Royal Haskoning.

Materialen

In tegenstelling tot rijksgebouwen, gemeentelijk instellingen en scholen gold er voor particuliere opdrachtgevers geen verplichting voor het aanbrengen van monumentale kunst. Met de oprichting van de Stichting Kunst & Bedrijf werd een poging gedaan ondernemingen kunstopdrachten te laten geven of kunstaankopen te laten doen. Veel bedrijven gingen over tot het aanbrengen of installeren van een of meerdere kunstwerken. Vooral representatieve ruimten als de hal of entree van het kantoorgedeelte waren een gewilde locatie.
Als gevolg van materiaalschaarste na de oorlog werd geëxperimenteerd met alternatieve constructiemethodes. Zo werd in 1947 de mogelijk onderzocht van het oprichten van een fabrieksgebouw met Romneyspanten. Met het toenemen van de druk om een hoge, goedkope productie te halen, nam ook het experiment in de ontwikkeling van nieuwe bouwwerken toe. Beton werd vanwege de schaarste aan bouwmaterialen het bouwmiddel bij uitstek. Dit materiaal leende zich ook goed voor prefabricage. Een bedrijf dat zich specialiseerde in de geprefabriceerde constructieonderdelen voor overspanningen was de N.V. Spanbeton Maatschappij N.S.M. te Koudekerke. De firma leverde o.a. allerlei elementen voor het bouwskelet geleverd volgens een modulairsysteem en bood in de hallenbouw de keuze uit maar liefst 24 verschillende plattegronden en hoogtes.

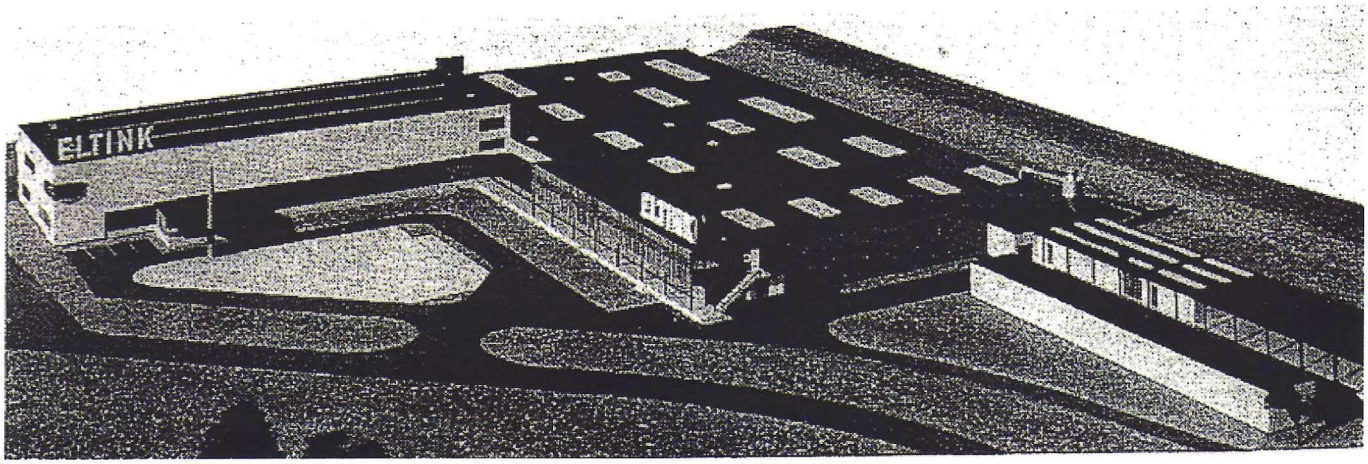

Industrieterrein Nieuweweg te Wijchen: bedrijfshal gebouwd met gebruikmaking van het Romneysysteem (links) en een bedrijfshal met schaaldak (rechts).

Een belangrijke ontwikkeling in de industriebouw was de introductie van het enkelvoudige betonnen schaaldak. Deze vinding van de Fransman Freyssinet werd in 1928 gepatenteerd. Het schaaldak bood een aantal voordelen, die in de tijd van materiaalschaarste en vernieuwing van de industrie zeer welkom waren. Door de geringe plaatdikte was er weinig materiaal nodig en kon men, door het geringe gewicht volstaan met relatief lichte fundering. De voorgespannen wapening leverde een grote vrije overspanning op, tot maar liefst 40 meter. Door een minimaal aantal vereiste kolommen bleef er een maximaal vrij indeelbare ruimte over. Twee typen schaaldaken werden veel toegepast het segmentvormige schaaldak en de zaag- of sheddaken. Opmerkelijk is dat veel schaaldaken in de jaren veertig en vijftig werden vervaardigd door de Kon. Ned. Maatschappij voor Havenwerken in Amsterdam dat nagenoeg een monopoliepositie bezat op dit gebied.
Op het gebied van de prefab houtconstructie nam de Doetinchemse firma N.V. NEMAHO een bijzondere plaats in. Dit bedrijf specialiseerde zich in het ontwerpen en produceren van gelijmde houten spantenconstructies. Ten behoeve van de industrie werden met name opslagloodsen geleverd.
Karakteristiek voor veel fabrieksgebouwen is de toepassing van stalen ramen. In 1948 werd door de firma De Vries Robbé een nieuw materiaal voor ramen geïntroduceerd: het aluminum kozijn.

Fabrieks- en bedrijfsgebouwen in Wijchen

De industrialisatie in de wederopbouwperiode heeft buiten het dorp Wijchen nagenoeg geen bijzondere bedrijfsbebouwing opgeleverd. Daarentegen kent de kern Wijchen op het industrieterrein Nieuweweg een grote concentratie van voor de wederopbouw karakteristieke fabrieks- en bedrijfsgebouwen die vaak opvallen door de toepassing van bijzondere constructies. Diverse gebouwen zijn met name ook typologisch voor de gemeente Wijchen van bijzonder cultuurhistorisch belang. Om een goed beeld te verkrijgen van de in dit gebied aanwezige

Maquette van de nieuwe fabriek van de N.V. Eltink aan de Nieuweweg in Wijchen zoals gepubliceerd in Bouw in 1965.

cultuurhistorisch waarden is een gedetailleerd onderzoek van de architectuur en stedenbouw van dit gebied essentieel.

1.10 Sportaccommodaties

De oorsprong van de moderne sport

De Olympische Spelen zijn van belangrijke invloed geweest op de ontwikkeling en verspreiding van de moderne sport. De groeiende welvaart en het toenemend aantal vrije tijd zorgde er in de negentiende eeuw voor dat steeds meer maatschappelijke groepen sport konden beoefenen. De sport kwam in de loop van de twintigste eeuw onder invloed van de verzuiling te staan. De invoering van de Arbeidswet zorgde ervoor dat de werknemer meer vrije tijd kreeg en daardoor meer mogelijkheden had voor sportbeoefening. De politieke partijen gebruikten sport daarnaast als propagandamiddel om denkbeelden en ideologieën over te brengen.
Vanaf het midden van de negentiende eeuw werden openluchtbaden opgericht in Nederland. Tot en met het Interbellum werden vrijwel alle zweminrichtingen door particulier initiatief opgericht. Van belang hierbij is de instelling van het Sportfonds in 1923. Dit is een spaarsysteem die toekomstige gebruikers de mogelijkheid bood om aandelen in de zweminrichting te kopen en kenmerkte zich door corporatieve exploitatie. De zwembaden die vanaf 1940 gebouwd werden, waren gebouwd door aan het Nieuwe Bouwen verbonden architecten.

Door de steeds belangrijker wordende publieksfunctie bij de sportvelden werden de accommodaties steeds belangrijker. In eerste instantie was er sprake van eenvoudige geïmproviseerde accommodaties die bij de sportvelden werden opgericht. Geleidelijk werden deze vervangen door vaste locaties met (semi-)permanente kleedkamers en tribunes van hout. Tot halverwege de twintigste eeuw bestonden er in Nederland nauwelijks overdekte, openbare sportaccommodaties. Pas na de Tweede Wereldoorlog, toen het arsenaal aan en de populariteit van zaalsporten sterk toenam, nam de bouw van openbare sporthallen een grote vlucht.

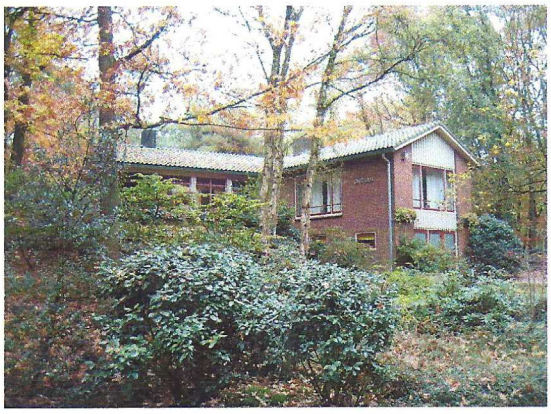
Naoorlogse ontwikkeling

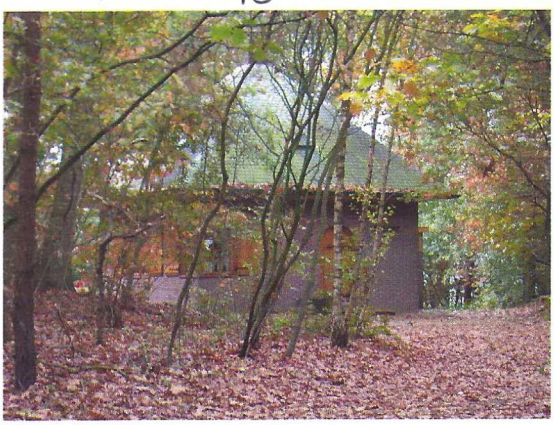
Een groot aantal sportaccommodaties werd tijdens de Tweede Wereldoorlog verwoest of kreeg een andere (militaire) bestemming. Ondanks het tekort aan sportaccommodaties werd aan de bouw van nieuwe sportvoorzieningen in de voegnaoorlogse periode door de overheid geen voorrang verleend. In de centraal geleide wederopbouwperiode van het land werd absolute prioriteit gegeven aan de leniging van de woningnood, de opbouw van de industrie en het herstel van de infrastructuur. De invoering van het leervak Lichamelijke Oefening in 1941 zorgde er echter voor dat een grote achterstand ingehaald diende te worden. Er bestond immers een fors tekort aan goed ingerichte lokalen en speelvelden. Vanaf de jaren '50 werd van overheidswege de sportbeoefening in toenemende mate gereguleerd. Ook groeide in de loop van de jaren '50 het besef dat sport een voor iedereen toegankelijke activiteit moest zijn, niet gerelateerd aan leeftijd of geslacht.
Pas in de jaren '60 en '70 werden er op grotere schaal en structureel financiële middelen beschikbaar gesteld voor de realisatie van goed functionerende sportgelegenheden. De lokale overheid ging na de Tweede Wereldoorlog over tot de bouw en het beheer van openbare zwembaden. Wettelijke bepalingen hadden een grote invloed op de architectonische vormgeving van het zwembad.
Na de Tweede Wereldoorlog worden veel sporthallen gebouwd. De sporthal kan dan ook beschouwd worden als een typisch naoorlogs bouwtype. In de jaren '50 en '60 van de twintigste eeuw worden brochures ontwikkeld met

richtlijnen voor de bouw van sporthallen. Er ontstaan standaardmodellen, die elkaar overigens in techniek en constructie in snel tempo opvolgden. Kenmerkend voor naoorlogse sportaccommodaties is het overwegend functionalistische en sobere ontwerp. Tribunes en stadions bij sportvelden werden in de vormgeving voornamelijk bepaald door technische en constructieve mogelijkheden, bijvoorbeeld de geprefabriceerde *Elascon*-tribunes. Overdekte sportgelegenheden kregen meestal een centrale plaats in de wijk en waren typische stadse bouwtypen. Grotere, onoverdekte sportterreinen dienden zoveel mogelijk organisch in het stadsbeeld te worden opgenomen. De beplanting speelde hierbij een esthetische en functionele rol.
Het huidige voorkomen van naoorlogse sportaccommodaties is beïnvloed door functionele veroudering en veiligheid. Toegenomen regelgeving op het gebied van functionaliteit, veiligheid en hygiëne heeft ervoor gezorgd dat weinig tot geen sportgebouwen of –complexen uit de vroeg-naoorlogse periode in oorspronkelijke vorm bewaard zijn gebleven. De laatste jaren worden bestaande sportterreinen steeds vaker herbestemd en volgebouwd. Dat geldt met name voor de oorspronkelijk aan de rand van de stad gelegen maar thans centraal in de gegroeide stad of dorp gelegen complexen. Deze grote in de bebouwde kom gelegen groene zones zijn erg gewild voor de ontwikkeling van woningbouw of kantoorgebouw. Dit maakt de (naoorlogse) sportaccommodaties kwetsbaar.
In Wijchen zijn diverse sportcomplexen aangelegd na de Tweede Wereldoorlog die echter, voor zover nu bekend, nauwelijks cultuurhistorisch waardevolle bebouwing bevatten. Met name het sportcomplex Alverna komt voor nader onderzoek in aanmerking.

2 Tabel quickscan-inventarisatie en waardering

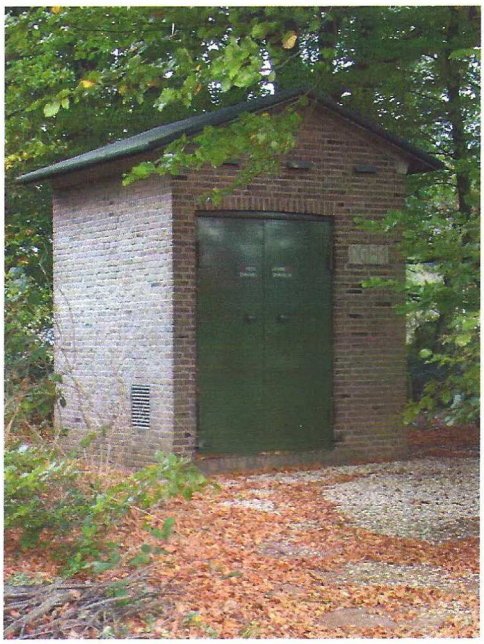
De inventarisatieresultaten zijn geordend per kern op bouwtype en vervolgens per bouwtype op straat en huisnummer.

Adres	Type bouwwerk	Ontwerp/ Bouwjaar	Waardebepaling en bijzonderheden
ALVERNA			
INDIVIDUELE WONINGBOUW			
Graafseweg 734 	villa	1952	Villa in de stijl van de Delftse School. Het woonhuis is vrij gaf bewaard gebleven doch is voorzien van een niet oor-spronkelijke storende dakkapel van de fraaiste voorbeelden van een in deze stijl gebouwd woonhuis in de gemeente Wijchen Categorie A+
Gomarius Messtraat 25 	bungalow	Ca.1955-1965 1955	Woonhuis van het bungalowtype genaamd 'Ons Huus'. Een van de weinige vrij gaaf bewaard gebleven voorbeelden van dit bouwtype in de gemeente Wijchen. Categorie A
Michielpad 2 	woonhuizen	Ca.1960-1965	Zorgcomplex in de stijl van de Bossche School. Voor de gemeente Wijchen vroeg voor beeld van bouwen in de stijl van de Bossche School. Typologische waarde als voor beeld van een zorgcomplex uit jaren '60. Categorie A

Sparrenbosweg 8 15 	bungalow	Ca.1955	Vakantiewoning? in traditionalistische trant. De gevels zijn gereinigd en de oorspronkelijke dakbedekking is vervangen. Kad. WCN Q 82 4 Categorie A/B
COMPLEXMATIGE WONINGBOUW			
Franciscustraat 4-10 	woonhuizen	Ca.1945-1950 ↓ 1957/1958 4	Twee blokken dubbele woningwetwoningen. Onderdeel van de eerste planmatige uitbreidingen van het dorp Alverna kort na de Tweede Wereldoorlog. Categorie A
Groenwoudseweg 16-26 		Ca.1945-1950	Drie blokken dubbele woningwetwoningen (gevels gereinigd). Onderdeel van de eerste planmatige uitbreidingen van het dorp Alverna kort na de Tweede Wereldoorlog. Categorie A

a

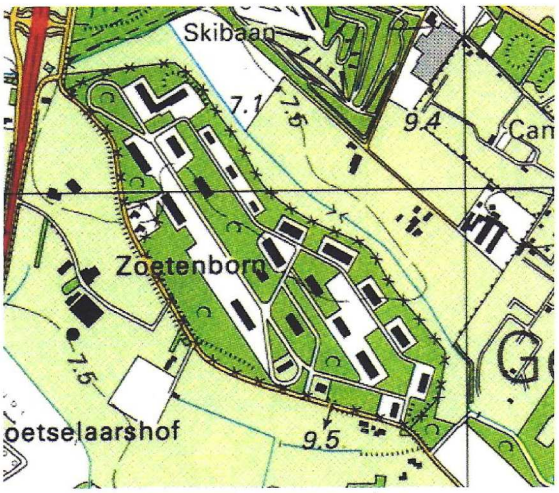
Pater Sebold Lindersstraat 8-28 	woningwetwoningen	Ca.1950-1960	Vijf blokken van dubbel woningwetwoningen (gevels gereinigd). Onderdeel van de eerste planmatige uitbreidingen van het dorp Alverna kort na de Tweede Wereldoorlog Categorie A/B
BOERDERIJEN			
Zandbergseweg 130 	boerderijcomplex Inmiddels gesloopt!	Ca.1955-1965	Nog deels traditionalistisch boerderijcomplex kenmerkend voor de overgang naar de meer moderne ruilverkavelingsboerderij van de jaren zestig . Categorie A
Boskant 113 	Boerderij complex	1947-1961	Een van de best bewaarde boerderijcomplexen in de stijl van de Delftse School in de gemeente Wijchen met op het erf later toegevoegde schuren voor het houden van kippen. Categorie A

INFRASTRUCTUUR EN NUTSVOORZIENINGEN			
Boskant 85 	trafohuisje	ca.1950	Transformatorhuisje van de PGEM. Het traditionalistisch vormgegeven en in ambachtelijke materialen opgetrokken gebouwtje dateert uit de nadagen van een tijdvak waarin de PGEM gerenommeerde architecten aantrok voor de architectuur van elektriciteitsgebouwen. In het midden van de jaren zestig zou de maatschappij overstappen op de toepassing van kleinere prefab betonnen huisjes. De eis tot kostenbesparing resulteerde in bouwwerken zonder enige vorm van architectonische creativiteit en kwaliteit. De transformatorhuisjes in de gemeente Wijchen zijn cultuurhistorisch bijzonder waardevol als herinnering aan de elektrificatie van het platteland. Categorie A+
Franciscustraat 9 	trafohuisje	ca.1950	Transformatorhuisje van PGEM. Het traditionalistisch vormgegeven en in ambachtelijke materialen opgetrokken gebouwtje dateert uit de nadagen van een tijdvak waarin de PGEM gerenommeerde architecten aantrok voor de architectuur van elektriciteitsgebouwen. In het midden van de jaren zestig zou de maatschappij overstappen op de toepassing van kleinere prefab betonnen huisjes. De eis tot kostenbesparing resulteerde in bouwwerken zonder enige van vorm architectonische creativiteit en kwaliteit. De transformatorhuisjes in de gemeente Wijchen zijn cultuurhistorisch bijzonder waardevol als herinnering aan de elektrificatie van het platteland. Categorie A+

SPORTCOMPLEXEN

Veenseweg / Bospad 	sportcomplex	ca. 1960	Sportcomplex Alverna. Uitdrukking van de toename van vrije tijd en aandacht voor sport en recreatie tijdens de wederopbouw. Categorie A/B

MILITAIRE COMPLEXEN

Boskant 81-83-85 (bron: Topografische Atlas Gelderland)	Bevoorradings-complex mobiele infanteriedivisies Her-ontwikkeld.	1951-1961	Mobilisatiecomplex Alverna. Zogenaamd MOB-complex gebouwd voor de Koninklijke Landmacht ten behoeve van de bevoorrading en uitrusting van mobiele infanteriedivisies. In deze complexen werden permanente voorraden op gehouden, zodat bij eventuele oorlog er voldoende munitie, medicijnen en voedsel voorhanden waren. In Nederland werden ca. honderd van dergelijke complexen gebouwd . Veel complexen worden op dit moment afgestoten door Defensie en herontwikkeld tot natuurgebied waaronder het onderhavige complex. Het complex te Alverna is een voor de gemeente uniek militair complex dat herinnert aan de Koude Oorlog en als zodanig een bijzonder en zeldzaam onderdeel vorm van de krijgsgeschiedenis van de gemeente Wijchen. Categorie A+

BALGOIJ

INDIVIDUELE WONINGBOUW

Veldsestraat 37 	Woonhuis	Ca.1940-1950	Mogelijk nog tijdens de oorlogsjaren her- of gebouwd woonhuis in de stijl van de Delftse School. Categorie A/B

BOERDERIJEN

Hoeveweg 40 	Boerderijcomplex	1941 (woonhuis) 1944 (schuur)	Vrij gaaf bewaard nog tijden s de oorlogsjaren her- of gebouwd boerderijcomplex bestaande uit een boerderij en meerdere schuren. Alle gebouwen zijn uitgevoerd in de stijl van de Delftse School. Categorie A+

SCHOLEN

Boomsestraat 4 	Basisschool	ca.1965 1962-63	Rooms Katholieke Basisschool Roncalli. Voor de gemeente Wijchen door de bijzondere architectuur en typologie opvallende Lagere school in Shake-Handstrant. Categorie A/B

INFRASTRUCTUUR EN NUTSVOORZIENINGEN

Rijdtsestraat 	Brug	Ca.1930-1950	Betonnen brug met stalen balustrade. De gemeente Wijchen bezit nog enkele vroege voorbeelden van in beton uitgevoerde bruggen. Veel van dergelijk bruggen zijn in de jaren twintig en dertig van gerealiseerd. Wellicht dat de onderhavige brug al in die periode tot stand is gekomen Categorie A

Adres	Type bouwwerk	Ontwerp /Bouwjaar	Waardebepaling en bijzonderheden
BATENBURG			
INDIVIDUELE WONINGBOUW			
Grootestraat 4 	Woonhuis	1962	Vrijstaande villa met invloeden van de Delftse School. Tussen het venster van de begane grond en dat van de verdieping is fraai siermetselwerk aangebracht. De indeling van de ramen is deels gewijzigd. Het pand vormt een beeldbepalend element in het straatbeeld van de Grootestraat, de belangrijkste historische straat binnen het van rijkswege beschermde stadsgezicht Batenburg. Categorie A
Kruisstraat 8 	woonhuis	1955	Vrijstaande villa met invloeden van de Delftse School. Als hoekpand vormt het pand en beeldbepalend element in het straat beeld. De indeling van ramen en deuren is gewijzigd Categorie A/B
Kruisstraat 3 	woonhuis	1963 (verbouw)	Vrijstaande villa met invloeden van de Delftse School. Als hoekpand vormt het pand en beeldbepalend element in het straatbeeld. De indeling van ramen en deuren is gewijzigd Categorie A/B
COMPLEXMATIGE WONINGBOUW			

Hoppenhofstraat 7 en 9 	Dubbel woonhuis	1958 1963 (bouw garage nr.9)	Blok van twee woonhuizen, geheel of gedeeltelijk gebouwd in systeem-bouw Categorie A
Hoppenhofstraat 11, 13 en 15 	Woonhuis drie-onder-een-kap	Ca. 1965	Blok van drie woonhuizen, geheel of gedeeltelijk gebouwd in systeembouw. Categorie A
Touwslagersbaan 8 en 10 	Dubbel woonhuis	Ca. 1945-1950	Vroeg-naoorlogse woningwet-woningen in de stijl van de Delftse School Categorie A/B
Willibrordusstraat 7 	Woonhuis	Ca. 1945-1950	Vroeg-naoorlogs woonhuis in de stijl van de Delftse School. Categorie A

Willibrordusstraat 16 	Woonhuis	Ca. 1945-1950	Vroeg-naoorlogs woonhuis in de stijl van de Delftse School. Categorie A
Willibrordusstraat 18 	Woonhuis	Ca. 1945-1950	Vroeg-naoorlogs woonhuis in de stijl van de Delftse School. Categorie A
BOERDERIJEN			
Hoefweg 3 	Boerderij met schuur, inrijhek en (thee)koepel	1959 (schuren) 1960 (woonhuis) 1961 (kippen-hok)	Karakteristieke ruilverkavelingboerderij met functionele erfinrichting. Werken en wonen zijn letterlijk gescheiden. Het woongedeelte is niet meer gekoppeld aan het stalgedeelte doch heeft de vorm gekregen van een vrijstaand woonhuis. Het woonhuis is verwant aan woningen in Wijchen Noord en aan woningen gelegen aan de Broekstraat in Hernen. Opmerkelijk is de in de tuin gelegen, van stalen ramen voorziene, theekoepel. Het vrij gaaf bewaarde complex is ondanks diverse wijzigingen exemplarisch voor de vernieuwingen in de boerderijbouw in de vijftiger en zestiger jaren van de twintigste eeuw. Categorie A+

INFRASTRUCTUUR EN NUTSVOORZIENINGEN			
Maasdijk zn 	Abri	Ca.1950-1960	In prefab gewapend betonelementen uitgevoerde abri daterend uit een periode waarin het openbaar vervoer in de vorm van de autobus tot volle wasdom kwam. Het gebouwtje valt op door het voor utilitaire bouwwerken uit de jaren vijftig kenmerkende schaaldak en de decoratieve ruitvormige openingen in de achterwand Het bushokje is één van weinige nog resterende exemplaren uit de wederopbouwperiode in de gemeente Wijchen. Categorie A+

Adres	Type bouwwerk	Ontwerp/Bouwjaar	Waardebepaling en bijzonderheden
BERGHAREN			
INDIVIDUELE WONINGBOUW			
Molenweg 4-6 	Dubbel woonhuis	1949	Vrijstaand woonhuis gebouwd in de stijl van de Delftse School. De ramen zijn dele vernieuwd en van een gewijzigde indeling voorzien. Categorie A/B
Molenweg 8 	Woonhuis	1950	Vrijstaand woonhuis gebouwd in de stijl van de Delftse School op een T-vormige plattegrond herinnerend aan de traditionele T-boerderij. Hoewel het pand op het eerste gezicht nog vrij gaaf lijkt te zijn zijn alle ramen vernieuwd en voorzien van dubbel glas met een afwijkende detaillering hoewel de raamindeling is gehandhaafd. Categorie A/B
Molenweg 10 	Woonhuis met schuur	1965	Vrijstaand woonhuis met schuur in traditionalistische trant gebouwd met gebruikmaking van systeembouw(-elementen) Categorie A

Molenweg 12 	Woonhuis met schuur	1954	Vrijstaand woonhuis gebouwd onder invloed van de Delftse School. Ramen en deuren zijn deels gewijzigd. Categorie A/B
Molenweg 20 	Woonhuis met schuur	Ca. 1960-1965	Vrijstaand woonhuis met schuur in traditionalistische trant gebouwd met gebruikmaking van systeembouw(-elementen). De raamindeling is deels gewijzigd Categorie A/B
Dorpsstraat 59 	Woonhuis en schuur	1957	Vrijstaand woonhuis met schuur/garage, gebouwd in een traditionalistische trant met gebruikmaking van systeembouw(-elementen). Categorie A/B
COMPLEXMATIGE WONINGBOUW			
Dorpsstraat 53-55 	Dubbel woonhuis	Ca.1945-1950	Dubbel woonhuis in de stijl van de Delftse School ,mogelijk gebouwd als woningwetwoningen. Categorie A+

INFRASTRUCTUUR EN NUTSVOORZIENINGEN			
Oude Schaalsestraat 2 	Waterzuivering-complex	Ca.1950-1960	Waterzuiveringcomplex Kad. Bhr. G 284 Categorie A/B

Adres	Type bouwwerk	Ontwerp/Bouwjaar	Waardebepaling en bijzonderheden
HERNEN			
INDIVIDUELE WONINGBOUW			
De Dreef 3-5 	Woonhuis, winkel en schuren	1949 (woonhuis) 1953 en 1955 (bouw kippenhokken) 1954 (bouw berging) 1960 (verbouw woonhuis) 1964 (verbouw winkel)	Woonhuis met kippenhokken / schuren en later uit – of aangebouwde winkel in de stijl van Delftse School. Zeldzaam en vrij gaaf agrarisch complex met winkel. Categorie A+
Dorpsstraat 7 	woonhuis	Ca.1960	Woonhuis in traditionalistische trant gebouwd met gebruikmaking van systeembouwlementen. Categorie A/B

Dorpsstraat 12 	woonhuis	Ca.1955-1960	Vrij gaaf bewaarde villa traditionalistische trant met invloeden van de Delfste School. De gevels zijn voorzien van fraai siermetselwerk. Categorie A
Batavierenweg 15 	bungalow	Ca.1955-1960	De bungalow is een voor de wederopbouwperiode nieuw bouwtype. In de gemeente Wijchen zijn slechts enkele redelijk gaaf bewaarde voorbeelden van dit bouwtype te vinden waaronder twee zorgvuldig in het glooiende terrein ingepaste bungalows aan de Batavierenweg. Categorie A
Batavierenweg 17 	bungalow	Ca.1960	De bungalow is een voor de wederopbouwperiode nieuw bouwtype. In de gemeente Wijchen zijn slechts enkele redelijk gaaf bewaarde voorbeelden van dit bouwtype te vinden waaronder twee zorgvuldige in het glooiende terrein ingepaste bungalows aan de Batavierenweg. Categorie A
COMPLEXMATIGE WONINGBOUW			
Broekstraat 	woonhuizen	Ca.1955-1965	In het dorp Hernen is de Broekstraat de voor de wederopbouwperiode meest kenmerkende uitbreiding met redelijk gaaf bewaarde rijtjeswoningen en vrijstaande woonhuizen, deels gebouwd met gebruikmaking van systeembouwelementen. Categorie A /B

BOERDERIJEN			
Piekenbroek ? 	Boerderij met vrijstaand woonhuis	Ca.1955-1965	Sober uitgevoerd boerderijcomplex uit de periode 1955-1965. Categorie A/B
SCHOLEN			
Loffertweg 14 	Schoolgebouwen	Ca.1950-1955	RK Basisschool Heilig Hart. Lagere school met opvallend siermetselwerk in visgraat- of keperverband. De school is verbouwd en uitgebreid. Categorie A/B
INFRASTRUCTUUR EN NUTSVOORZIENINGEN			
Wezelsedijk 	Trafohuisje	Ca.1950	Transformatorhuisje van PGEM. Het traditionalistisch vormgegeven en in ambachtelijke materialen opgetrokken gebouwtje dateert uit de nadagen van een tijdvak waarin de PGEM gerenommeerde architecten aantrok voor de architectuur van elektriciteitsgebouwen. In het midden van de jaren zestig zou de maatschappij overstappen op de toepassing van kleinere prefab betonnen huisjes. De eis tot kostenbesparing resulteerde in bouwwerken zonder enige vorm van architectonische creativiteit en kwaliteit. De transformatorhuisjes in de gemeente Wijchen zijn cultuurhistorisch bijzonder waardevol als herinnering aan de elektrificatie van het platteland. Categorie A+

Adres	Type bouwwerk	Ontwerp/ Bouwjaar	Waardebepaling en bijzonderheden
LEUR			
INFRASTRUCTUUR EN NUTSVOORZIENINGEN			
Leurseweg zn tegenover nr. 8 			In prefab betonelementen uitgevoerde abri daterend uit een periode waarin het openbaar vervoer in de vorm van de autobus tot volle wasdom kwam. Het gebouwtje valt op door het schaaldak en de decoratieve ruitvormige openingen in de achterwand Het bushokje is één van weinige nog resterende exemplaren uit de wederopbouwperiode in de gemeente Wijchen. Categorie A+
Leurseweg 12 	Watertoren	1958-1960	Functionalistische watertoren naar ontwerp van de architecten **prof.ir. H. Brouwer en ir. J. Deurvorst**. Zij waren samen met ir. J.J. Vegter o.a. verantwoordelijk voor het ontwerp van Provinciehuis te Arnhem (1954) dat inmiddels door minister Plasterk is opgenomen in de top 100 van Wederopbouwmonumenten. De 40 meter hoge watertoren heeft een betonnen kegelreservoir met in het midden een schacht met trap. Het reservoir heeft een inhoud van 800 m3. De watertoren in Leur heeft landelijk een zeldzaamheids-waarde en is met name typologisch en stedenbouw-kundig van bijzonder belang. Categorie A+

NIFTRIK

COMPLEXMATIGE WONINGBOUW

Dorpsstraat 16-18-20-22 	Dubbele woonhuizen	Ca.1955	Twee-onder-een-kap woningen met zorgvuldig gedetailleerde gevels. De van enig siermetselwerk voorziene woonhuizen zijn ook gebouwd in Alverna en Wijchen Categorie A

BOERDERIJEN

Liendensestraat 2 	Boerderijcomplex	Ca. 1955-1965	Zorgvuldig gedetailleerd vrij gaaf bewaard aan de ruilverkaveling gerelateerd boerderijcomplex dat met name typologische waarde bezit. Categorie A
Liendensestraat 9 	Boerderijcomplex met betonnen en houten schuurtjes	Ca.1949	Het onderhavige boerderijcomplex is gebouw onder invloed van de Delftse School en valt op door de grote hoeveelheid kippenhokken. Tijdens de wederopbouwjaren betrof een aanzienlijk deel van de bouwaanvragen in de gemeente Wijchen de bouw van kippenhokken. Categorie A(+)

Maasbandijk 62 	T- boerderij met schuurtje	1941 (bouw woning)	Nog tijdens de Tweede Wereldoorlog herbouwde boerderij, later wit geschilderd. Categorie A/B
Maasbandijk 60 	boerderijcomplex	1941 (bouw woning) 1954 (bouw kippenhok) 1955 (herbouw boerderij) 1964 (verbouw schuur)	Nog tijdens de Tweede Wereldoorlog herbouwde boerderij 'De Strijdtkamp' Categorie A
Maasbandijk 55 	Woonhuis/ boerderij	1940	Nog tijdens de Tweede Wereldoorlog herbouwde dijkwoning, inmiddels gewijzigd. Categorie A/B
Maasbandijk 54 	Boerderij	1948 (bouw schuur) 1956 en 1959 (kippenhokken) 1958 (bouw varkensschuur)	Nog tijdens de Tweede Wereldoorlog herbouwde boerderij. Categorie A

Lagestraat 2 	Boerderij	1950 1956 (bouw wagensch uur) 1965 (champig-nonkweke rij)	Boerderijcomplex in de stijl van de Delfste School. In 1965 verbouwd tot champignonkwekerij. Categorie A
DIVERSEN			
Gildeplein 	Schutboom	1948	Voor de gemeente Wijchen unieke schutboom van de schutterij. Categorie A+

Adres	Type bouwwerk	Ontwerp/ Bouwjaar	Waardebepaling en bijzonderheden
WIJCHEN			
INDIVIDUELE WONINGBOUW			
Kasteellaan 45 	Woonhuizen	**1948**	Rijk gedetailleerde villa in de stijl van de Delftse School. Het woonhuis is een van de fraaiste voorbeelden van een in deze stijl gebouwd woonhuis in de gemeente Wijchen Categorie A+
Kasteellaan 84 	Woonhuizen	**ca.1955-1965**	Voor de gemeente Wijchen zeldzaam voorbeeld van een in de stijl van het internationale functionalisme gebouwde villa. Categorie A+

COMPLEXMATIGE WONINGBOUW

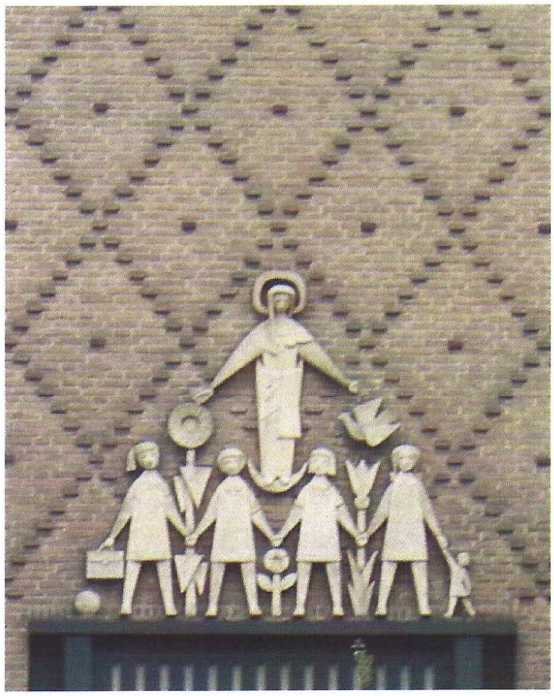
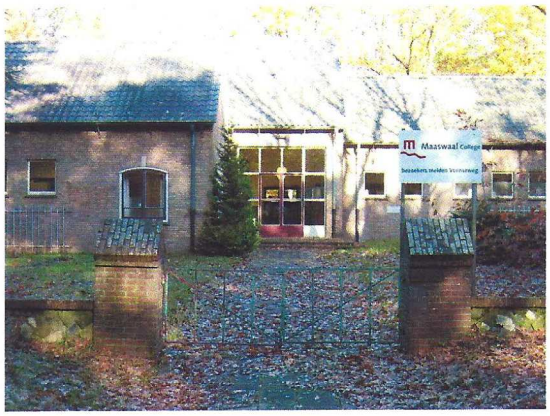
De Valendries o.a Esdoornstraat, Konijnsweg, Lijsterbesstraat, Meidoornstraat, Valendrieseweg ev. (bron : Google Maps)	Woonhuizen	Ca.1946-1955	De woonwijk De Valendries is het belangrijkste vroeg-naoorlogse woningwetcomplex in de gemeente Wijchen. Deze eerste naoorlogse uitbreidings-wijk is ontworpen als een tuinwijk met woningen in de stijl van de Delftse School. De wijk is een van de laatste grote tuinwijken in de stijl van Delftse School buiten de grote steden in Gelderland. De Valendries is grotendeels gaaf bewaard en heeft een voor de gemeente Wijchen zeer hoge architectuur-historische, stedenbouwkundige en cultuurhistorische waarde. Latere wijzigingen als het verwijderen van de roedenverdelingen van de ramen en het vernieuwen van de (voor-)deuren kan op eenvoudige wijze worden hersteld. Dit geldt eveneens voor de oorspronkelijk aanwezige erfafscheidingen in de vorm van liguster- en beukenhagen. Categorie A+

Uilenboom (bron : Google Maps)	Woonhuizen	Ca.1955-1960	De naoorlogse woonwijk **Uilenboom** wordt gekenmerkt door een grote variatie aan woningen waarbij zowel sprak is van rijtjeshuizen, twee-onder-een-kap woningen als vrijstaande woonhuizen. Bij het merendeel van de woningen is geheel of gedeeltelijk gebruik gemaakt van systeembouw. De woningen vallen ondanks de standaardisering op door de traditionalistische vormentaal en de zorgvuldige detaillering in het bijzonder de van natuur- en kunststenen omlijstingen voorziene voordeuren. Vergelijk bare woonhuizen zijn o.a te vinden aan de Broekstraat in Hernen Categorie A en A/B

Noord (bron : Google Maps)	Woonhuizen	Ca.1945-1955	De wijk **Noord** wordt gekenmerkt door een voor de wederopbouwperiode karakteristiek stedenbouwkundig plan met relicten van oudere structuren. De oudste, aan de Passedwarsstraat gelegen, woningwetwoningen zijn gebouwd de stijl van de Delftse School. De wijk bestaat verder grotendeels uit met behulp van systeembouw(-elementen) gerealiseerde rijtjeshuizen. Deze woningen zijn gerenoveerd waarbij tevens de gevels zijn gereinigd. Categorie A+ (Passedwarsstraat 6-20, 49-67, 24-46) Categorie A/B (overige delen wijk)

SCHOLEN

Lijsterbesstraat 2 	RK ULO	1955/ 1958 1952	Voormalige ULO school gebouwd in traditionalistische trant met invloeden van de Delftse School. Aan de Konijnsweg gelegen woonhuis, gebouwd onder invloed van de Delftse School. Mogelijk de voormalige (hoofd)-onderwijzerswoning van de naastgelegen voormalige ULO.
Konijnsweg 36 	Onderwijzerswoning?		Categorie A+
Oosterweg 12 	Voormalige Sint Franciscusschool Gesloopt in 2009	1955 1956 (reliëfs)	Rijk uitgevoerde Lagere School voor jongens in Shake-Handstrant. **W.K.M. Sluitman en H.J. Rijcken** uit Wijchen Opdrachtgever was het RK schoolbestuur van de Parochie St. Antonius Abt. De bouwkosten werden geraamd op f 313.300,- Opvallend is het contrast tussen het traditionalistische (sier-) metselwerk van de voorgevel en de in prefab betonnen cassettes uitgevoerde zijgevels. Het gebouw is voorzien van keramische reliëfs naar ontwerp van de bekende kunstenaar Daan Wildschut (1913-1995). De school behoort de belangrijkste voorbeelden van scholenbouw uit de wederopbouw in de gemeente Wijchen Categorie A+

Oosterweg 109 	Voormalige Mariaschool Gesloopt 2008	1957	Rijk uitgevoerde Lagere School voor meisjes in Shake-Handstrant naar ontwerp van **W.K.M. Sluitman en H.J. Rijcken** uit Wijchen. De geraamde bouwkosten bedroegen toen f 479.770,-. De bouwvergunning werd in 1957 verleend. Opdrachtgever was het RK Schoolbestuur van de Parochie St. Antonius Abt. Opvallend is het contrast tussen het traditionalistische (sier)metselwerk van de zijgevels van de middenpartij en de in prefab betonelementen uitgevoerde geveldelen. Het gebouw is voorzien van een waardevol reliëfs met een voorstelling van Maria met kinderen. De kunstenaar is vooralsnog niet bekend. Het complex is inmiddels grotendeels gesloopt. Geadviseerd wordt de restanten van complex, in het bijzonder de markante middenpartij met kunstwerk , waar mogelijk te integreren in nieuwbouw. (Categorie A+)
Veenseweg 18 Wijchen Leemweg 121 	School	ca.1950-1955	Voormalig Lagere? schoolcomplex bestaande uit diverse in traditionalistische trant gebouwde onderdelen. Architectuur en typologie van de school zijn gebaseerd op in de dertiger en veertiger jaren voor de Wieringermeer en Noordoost-polder ontwikkelde schooltypen. Categorie A+

INDUSTRIE EN NIJVERHEID

Bronckhorstlaan 5 	Silo	1947	Markant gelegen silo voor de opslag van houtkrullen en zaagsel naar een gemeenschappelijk ontwerp van de landelijk bekende architect **L.P.H. Waterman** te Amsterdam en de regionaal bekende architect **W.K.M. Sluitman** te Wijchen. De silo werd gebouwd in opdracht van de houthandel Arts-Roelofs die zich in 1934 vestigde aan de Bronckhorstlaan. Na een brand in 1962 werd op het terrein een brandweerkazerne gebouwd. Voor Wijchen typologisch zeldzaam voorbeeld van een silo voor de opslag van restmateriaal van de houtverwerkingsindustrie. Categorie A+

Industrieterrein Nieuweweg

Fabriekshal met schaaldak aan het Industriepark

Werkplaats aan de ~~Kamerling~~ ~~Onnesstraat~~ →

Niet!

Nieuweweg 160-160A

Bedrijfshal met winkel aan de Nieuweweg. Het gebouw valt op door eenvoudig uit te breiden constructie met kniespanten.

4.

Nieuweweg 193-197A

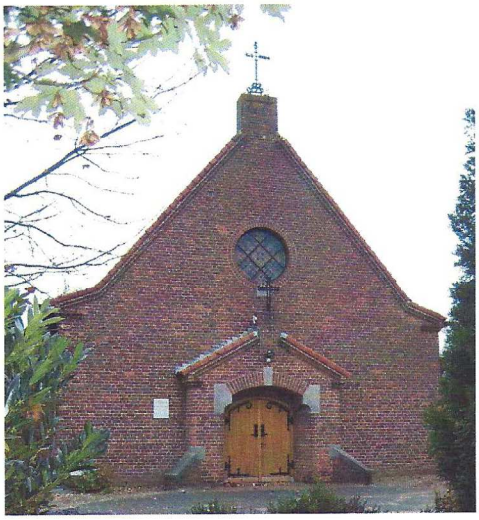
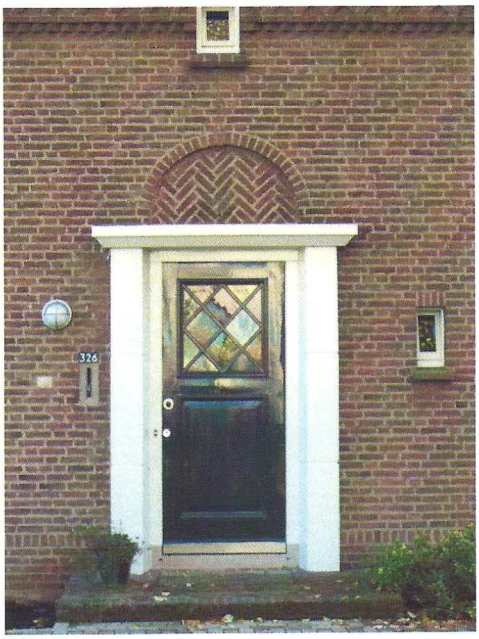
(bron : Google Maps)

Het grotendeels uit de wederopbouwperiode daterende industrieterrein **Nieuweweg** wordt begrensd door de spoorweg Nijmegen Den Bosch in het noorden, de Graafseweg in het oosten, de Havenweg in zuiden en de Stationslaan in het westen. De centrale as van het gebied is de Nieuweweg.
Op het terrein bevindt zich nog een aanzienlijk aantal karakteristieke bedrijfsgebouwen uit periode 1945-1965 waarvan diverse gebouwen de eerste voorbeelden waren van dergelijke bouwtypen in de gemeente Wijchen. De bedrijfsgebouwen vallen regelmatig op door de voor die tijd vooruitstrevende architectuur en constructies.
In de wederopbouwdatabase van de RACM is de op het terrein gelegen meubelfabriek N.V. Eltink opgenomen. In 1965 werd een artikel over de fabriek gepubliceerd in het tijdschrift Bouw. De fabriek is inmiddels grondig verbouwd en uitgebreid waarbij slechts één van de oorspronkelijke fabriekshallen is gehandhaafd.

Categorie A+ (diverse objecten)

WOEZIK

RELIGIEUZE GEBOUWEN

Woeziksestraat 326 	Kerkgebouw met pastorie	1939 (kerk) ca.1951? (pastorie) ↓ verg. 1949 verkend 4 4	RK kerk met pastorie gebouwd in de stijl van de Delftse school met invloeden van het het werk van A.J. Kropholler (1881-1973). De St. Damianus kerk van Niftrik en de St. Paschalis kerk zijn in de gemeente Wijchen de belangrijkste voorbeelden van de opvattingen van Delftse School architecten ten aanzien van de katholieke kerkenbouw. De naastgelegen waarvan de ramen gedeeltelijk gewijzigd zijn valt op door het rijk siermetselwerk van de gevels en de zorgvuldig vormgegeven entree. Architect H.C. v.d. Leur 1898-1994 Categorie A+

5. Conclusie en aanbevelingen

Algemeen

In principe verdienen alle in het inventarisatieoverzicht als categorie A/B, A of A+ aangemerkte objecten, complexen en gebieden een nader veldonderzoek waarbij o.a. ook de interieurs geïnventariseerd worden.
Ten behoeve van een goed onderbouwde nadere waardestelling is het in ieder geval van belang in het gemeentearchief gegevens te verzamelen betreffende de wederopbouw- en uitbreidingsplannen van de kernen Batenburg, Hernen en Wijchen waarbij bijzondere aandacht dient uit te gaan naar de hieronder genoemde nader genoemde woonwijken en het industrieterrein Nieuweweg in Wijchen. Aanvullend archiefonderzoek is ook wenselijk voor die objecten of complexen waar nog geen bouwjaar of architect van bekend is.
Een voor de gemeente Wijchen uitzonderlijk nader te onderzoeken gebied is het uit de Koude Oorlog periode daterende militaire mobilisatie complex te Alverna waarvoor op dit moment plannen worden ontwikkeld.

Wijchen

De belangrijkste en grootste concentratie cultuurhistorisch erfgoed uit de wederopbouwperiode in de gemeente Wijchen is te vinden in de kern Wijchen. Dit betreft vooral de hier vanaf 1945 op grote schaal gerealiseerde woningwijken. De vroegste naoorlogse sociale woningbouw is gerealiseerd in de wijk De Valendries, uitgevoerd in de stijl van de Delftse School in een tuindorpachtige sfeer, geïnspireerd op het beroemde tuindorp Vreewijk (1918) in Rotterdam. Voor wat betreft voorbeelden van geheel of gedeeltelijk in systeembouw gebouwde woningen zijn voorbeelden te vinden de wijken Uilenboom en Noord.
Het is opvallend dat veel van de complexmatig alsook particulier gebouwde woningen ondanks de korte tijd die sinds de bouw is verstreken op belangrijke punten zijn gewijzigd. Dit betreft vooral het vernieuwen van ramen en deuren zonder toepassing van de oorspronkelijke detaillering. De negatieve invloed van dergelijke wijzigingen is in het bijzonder zichtbaar in de wijk De Valendries waar de karakteristieke roedenverdeling van de ramen en het wijzigen van de detaillering van (voor)deuren de romantische uitstraling van dit tuindorp heeft aangetast. In veel situaties zal het relatief eenvoudige herstel van dergelijke kenmerkende details de uitstraling van de woningen aanmerkelijk doen verbeteren. Dit geldt tevens voor de oorspronkelijk uit liguster- en beukenhagen bestaande erfafscheidingen die tegenwoordig op veel plaatsen in de wijk De Valendries zijn verdwenen.
Aan de Kasteellaan bevinden zich enkele bijzondere villa's in zowel de stijl van de Delftse School als in de stijl van het internationale Functionalisme. De woonhuizen passen in de historische traditie van deze prominente laan die gekenmerkt wordt door een groot aantal 19de eeuwse en vroeg 20ste eeuwse villa's.
Behalve een aanzienlijk aantal woonwijken uit de wederopbouwperiode bezit Wijchen ook een exemplarisch industrieterrein uit dit tijdvak dat opvalt door een grote concentratie voor die periode kenmerkende fabrieks- en bedrijfsgebouwen. Veel gebouwen zijn voor die tijd vernieuwend in typologische zin alsmede voor wat betreft de toegepaste constructiemethoden. Dit industrieel erfgoed, waartoe ook de 'Krullentoren' aan de Bronckhorstlaan moet worden gerekend, compenseert in belangrijke mate het gebrek aan herinneringen aan het industriële verleden van Wijchen uit de 19de en vroege 20ste eeuw.
Tot de belangrijkste in de gemeente Wijchen gerealiseerde bouwwerken behoren de inmiddels deels geamoveerde voormalige Mariaschool en de Sint Franciscusschool, beiden gelegen aan de Oosterweg. De scholen vallen op door de hoge architectonische kwaliteit van de ontwerpen, de stedenbouwkundige waarden alsook de kunsthistorische waarden van de kunstwerken in voor- en zijgevels. Tot de betrokken kunstenaars behoort de landelijk bekende (glas-)kunstenaar Daan Wildschut (1913-1995) die o.a. een reliëf met een voorstelling van Sint Franciscus ontwierp voor de gelijknamige school. Voor de Sint Franciscusschool wordt geadviseerd een haalbaarheidsonderzoek uit te laten voeren ten behoeve van een passende herbestemming en integratie in lopende planontwikkelingen. De restanten van de voormalige Mariaschool zouden wellicht onderdeel kunnen gaan uitmaken van de hier geplande nieuwbouw. Hierbij kan met name gedacht worden aan de middenpartij waarvan de zijgevel is voorzien van fraai siermetselwerk en een stenen reliëf met een voorstelling van Maria met kinderen.

Overige kernen en buitengebied

Ook buiten de kern Wijchen is woningbouw een belangrijk thema hoewel dit hier in mindere mate heeft geleid tot woningen met een bijzondere waarde. Met name in Alverna en Hernen kunnen bungalows, een voor de wederopbouw nieuw bouwtype, worden aangetroffen. In Batenburg vallen met een aantal in Shake Handstrant gebouwde woonhuizen aan de Hoppenhofstraat op. Buiten het reeds op belangrijke onderdelen beschermde wederopbouwde dorp Niftrik staan in de directe omgeving nog enige tijdens de oorlog herbouwde boerderijen. Belangrijke voorbeelden van vernieuwingen in de boerderijbouw uit de vijftiger en zestiger jaren zijn te vinden in de omgeving van Batenburg en Hernen.
In het dorp Leur bevindt zich een opvallende voor Gelderland unieke wateroren naar ontwerp van de architecten

Brouwer en Deurvorst. Deze waren samen met ir. J. Vegter ook verantwoordelijk voor het ontwerp van het Provinciehuis in Arnhem.

Tenslotte

Het is mogelijk dat tijdens het veldwerk door de gekozen onderzoeksvorm en doordat alle panden vanaf de openbare weg zijn geïnventariseerd enkele bijzondere wederopbouwpanden over het hoofd zijn gezien. Deze panden kunnen in de toekomst alsnog worden toegevoegd en onderzocht.

Bronnen en Literatuur

Back, A. de, Coenen, J., Kuipers, M., Röling, W., *Gesloopt, gered, bedreigd. Omgaan met naoorlogse bouwkunst,* Rotterdam 2004

Betting, W., Vriend, J.J., *Bungalows*, Amsterdam 1958.

Bos, A. e.a., *De stad der toekomst, de toekomst der stad,* Rotterdam 1946.

Bosma, K., Wagenaar, C.(red.), *Een geruisloze doorbraak: de geschiedenis van architectuur en stedenbouw tijdens de bezetting en de wederopbouw van Nederland*, Rotterdam 1995.

Blom, A., Jansen, B., Heiden, M. van der, *Typologie van de vroeg-naoorlogse woonwijken*, RACM Zeist 2004.

Crols, R.J.A, *Redengevende beschrijving woningbouwcomplex Julianawijk te Didam*, Arnhem 2003.

Crols, R.J.A., 'De schoonheid van de eenvoud', in: *>8 Meer dan een acht. Voorbeelden van kwaliteit in architectuur en openbare ruimte in Gelderland*, Arnhem 2004, p.28-30.

Crols, R.J.A., Derks, G.J.M., *Quickscan cultuurhistorische waarde vroeg-naoorlogse woningbouw gemeente Neder-Betuwe: Dodewaard, Echteld, Kesteren, Ochten, Opheusden en IJzendoorn*, Arnhem 2004.

Crols, R.J.A., Derks, G.J.M., *Vroeg-naoorlogse woningbouw te Dodewaard: cultuurhistorische analyse en waardebepaling*, Arnhem 2005.

Crols, R.J.A., Derks, G.J.M., *De Hoofakkers-Kloostereind te Opheusden: cultuurhistorische analyse en waardebepaling*, Arnhem 2005.

Crols, R.J.A., Derks, G.J.M, *Wederopbouw kern Gendt: cultuurhistorische analyse en beleidsaanbevelingen*, Arnhem 2005.

Crols, R.J.A., Derks, G.J.M., *De ingetogen rijkdom van het nieuwe Gendt. Cultuurhistorische waarde van de wederopbouw (1945-1955)*, Bemmel 2005.

Doorn, E., 'De Wederopbouw en de Volkshuisvesting in Gelderland na de oorlog', in: Alsche, C.B., Bodden Hosang, J.E., Bos, Joh., *Gelderland: Officiële propaganda-uitgave met medewerking van het Provinciaal Bestuur van Gelderland, V.V.V.'s en tal van andere autoriteiten en instanties*, Amsterdam 1954, p.51-60.

Elfrink, A., *Wijkvisie Achterlo*, uitgave woningcorporatieTalis, Nijmegen 2007.

Embden, S.J. van, *Onze Bouwkunst van allen dag*, 's-Gravenhage 1946.

Gelderschen Architecten Studiekring, *Bouwprogamma voor arbeiderswoningen in Gelderland*, Arnhem 1946.

Ibelings, H., *Nederlandse architectuur van de 20ste eeuw*, Rotterdam 1995.

Ibelings, H., *De moderne jaren vijftig en zestig, De verspreiding van eigentijdse architectuur over Nederland,* Rotterdam 1996.

Haartsen, T. van, *De wand des tijds, Monumentale kunst rond de jaren 50,* Nuth 2003.

Henselmans, J., *Landhuizen en bungalows*, Amsterdam z.j.

Henselmans, J., *Villa's en buitenhuizen*, Amsterdam z.j.

Korthals Altes, J., *Tuinsteden:tussen utopie en realiteit*, Bussum 2004.

Kuper, M., Quist, W., Ibelings, H., *Gerrit Rietveld Houses*, 2G nr.39-40, Barcelona 2006.
Kuipers, M., *Toonbeelden van de Wederopbouw, Architectuur, stedenbouw en landinrichting van herrijzend Nederland,* Zwolle 2002.

Lange, E. de, *Sober en solide. De wederopbouw van Nederland 1940-1965*, Rotterdam 1995.
Maresch, W., *Dieren, Ellecom, Laag-Soeren & Spankeren in de 20e eeuw*, Dieren 1999.

Meeuwsen, L., *Architectuur aan de lopende band. Systeemwoningbouw in Nederland 1945-1970 (doct. scr.)*, Groningen 2001.

Meijel, L. van, *De weelde van de soberheid, Nijmegen herrijst 1945-1965*, Nijmegen 2004.

Pon, J.W. du, *Het eigen huis*, Amsterdam/Antwerpen 1961.

Praag, M.M. van, *Nederland bouwt,* Alphen a/d Rijn 1966.

Segers, Y., *Op het kruispunt van oud en nieuw. 75 jaar op de bres voor de schoonheid van Gelderland. Het Gelders Genootschap 1919-1994*, Den Haag1994.

Schuyt, K., Taverne, E., *1950. Welvaart in zwart-wit*, Den Haag 2000.

Tellinga, J., *De grote verbouwing. Verandering van naoorlogse woonwijken*, Rotterdam 2004.

Veen, H. van der, *Watertorens in Nederland*, Rotterdam 1989, p.102-103.

Vredenberg, J., *Monumentengids Scherpenzeel*, Utrecht 2004, p.29.

Vreeze, N. de, *Woningbouw, inspiratie en ambities, kwalitatieve grondslagen van de sociale woningbouw in Nederland*, Almere 1993

Vriend, J.J., *Na-oorlogse kleine landhuizen in Nederland*, Amsterdam 1956.

Categoriale studies Wederopbouw RACM

Bejaardentehuizen
Gemalen
Kerken in Noord-Brabant
Kloosters
Kruisgebouwen
Oorlogsschade
Postkantoren
Provinciehuizen
Raadhuizen
Scholen
Schouwburgen
Spoorwegstations
Sportaccommodaties
Vrijstaande woonhuizen
Winkelcentra
Ziekenhuizen
Fabrieksgebouwen
Monumentale kunst

Tijdschriften

'Volkshuisvesting ten plattelande. Congres en tentoonstelling in de Drentsche hoofdstad voor de drie noordelijk provinciën. Prijsvraag voor een arbeiderswoning ten plattelande', in: *Bouw* 19 april 1946, p. 125-136.
'Voorlopige wenken voor het ontwerpen van eengezinshuizen', in: *Bouw* 5 oktober 1946, p. 753-755.
'Standaardplattegronden van eengezinsrijen- of étagewoningen', in: *Bouw* 18 december 1948, nr.51, p. 393-398.

Internet

http://www.monumentenzorg.nl/wederopbouw/databank/index.html
http://www.watertorens.nl/

Bijlage – Overzicht van reeds als gemeentelijk monument beschermde wederopbouwobjecten

Bergharen

Kapel met kruiswegstaties
Molenberg 55
Ca.1945-1948
Jac. Maris (reliëfs staties)
Redengevende beschrijving gemeentelijke monumentenlijst Gelders Genootschap

Niftrik

RK kerk Sint-Damianus
Kerkstraat 11
1941
Architect F. Schütz
Redengevende beschrijving gemeentelijke monumentenlijst Gelders Genootschap

RK Pastorie
Kerkstraat 13
1941
Architect F. Schütz
Redengevende beschrijving gemeentelijke monumentenlijst Gelders Genootschap

School
Kerkstraat 9
Ca. 1950
Redengevende beschrijving gemeentelijke monumentenlijst Gelders Genootschap

Schoolmeesterswoning
Kerkstraat 5
1942
Architect F. Schütz
Redengevende beschrijving gemeentelijke monumentenlijst Gelders Genootschap

Wijchen

Burgemeesterswoning
Oud Ravensteinseweg 15
1951-1952
Architect J. Bedaux
Redengevende beschrijving gemeentelijke monumentenlijst Gelders Genootschap

Voorgedragen doch (nog) niet aangewezen

'Krullentoren' (opslag houtkrullen/zaagsel houthandel firma Arts-Roelofs)
Bronckhorstlaan 5
1947
Architecten L.H.P. Waterman te Amsterdam en W.K.M. Sluitman te Wijchen.
Redengevende beschrijving gemeentelijke monumentenlijst Gelders Genootschap

Bijlage – Overzicht van in de Wederopbouwdatabank van de RACM opgenomen objecten

Wijchen

Naam : NV Eltink
Functie : Meubelfabriek
Adres : Wijchen
Architecten : Bosch, Hendriks en Campman
Bouwjaar : 1965
Literatuur : Bouw 1965 I, p.512
Opmerkingen : Complex uit 1965 is inmiddels deels gesloopt en/of vernieuwd

heet nu Woondrome
↓
In 2015
Woonboulevard
Wijchen XXL

Niftrik

Naam : ?
Functie : Boerderij "De Beiershof"
Adres : ? te Niftrik Maasbandijk 66
Opdrachtgever : Gebouwd voor de gebr. Uijens, i.o.v. het Bureau Wederopbouw Boerderijen
Architecten : Goddijn, B.W.A. Nijmegen Sluitman, W.K.M. Wijchen
Bouwjaar : 1942
Literatuur : "Een toespraak aan den maaltijd in de nieuwe boerderij van Gebr. Uijens te Niftrik, op 4 juni 1942".

Bijlage – Toetsingscriteria Gelders Genootschap bij adviezen inzake plaatsing op de gemeentelijke monumentenlijst

Onder **monumenten** wordt verstaan:
a. alle zaken welke van algemeen belang zijn wegens hun schoonheid, hun betekenis voor de wetenschap of hun cultuurhistorische waarde;
b. terreinen welke van algemeen belang zijn wegens daar aanwezige zaken als benoemd onder a.

Basisnormen:
- het object heeft een zekere architectuurhistorische waarde;
- casco (muurwerk en fundering) verkeert in redelijke goede staat: het object is te restaureren zonder volledige afbraak.

De **toetsingscriteria** zijn te verdelen in de volgende hoofdgroepen:
- architectuurhistorische criteria;
- stedenbouwkundige criteria;
- cultuurhistorische criteria.

Het object dient in ieder geval te voldoen aan de basisnormen en één of meer van de toetsingscriteria. De relevante criteria dienen op redelijke gave tot gave wijze op het object van toepassing te zijn: de oorspronkelijke vorm of aanleg dient in de hoofdopzet nog aanwezig te zijn. De stedenbouwkundige en cultuurhistorische criteria dienen in principe als ondersteuning van de architectuurhistorische criteria. Zij geven dus een bepaalde meerwaarde aan het object. De primaire toetsingscriteria zijn de architectonische.

1. Architectuurhistorische criteria

a. het object is een goed voorbeeld van een bepaalde stijl of bouwtrant en valt op door specifieke stijlkenmerken, al dan niet met plaatselijke variaties
b. het object is, in opstand en plattegrond, van belang als voorbeeld van een gebouw met een bepaalde (oorspronkelijke) functie
c. het object valt op door (bijzonder) gave verhoudingen en/of bijzondere of zeldzame detaillering van het exterieur, zoals bijvoorbeeld vormgeving, kleur en/of materiaalgebruik
d. het object heeft een bijzonder of zeldzaam gedetailleerd interieur of bevat zeldzame onderdelen
e. het object is een goed voorbeeld van het werk van een belangrijke architect of kunstenaar en neemt een belangrijke plaats in binnen de plaatselijke, regionale of landelijke architectuurgeschiedenis
f. het object is van belang vanwege een historische of vernieuwende – pioniersfunctie – constructiewijze

2. Stedenbouwkundige criteria

a. het object is een onderdeel van een belangrijk stedenbouwkundige/landschappelijk concept
b. het object is een onderdeel van een historisch gegroeid stedenbouwkundig/landschappelijk gebied en is bepalend voor het zichtbaar houden van deze situatie: er is een duidelijk verband tussen gebouw en historische verkaveling
c. het object is van belang vanwege het zichtbaar houden van het werk van een belangrijk stedenbouwkundige
d. het object heeft een zeldzaamheidswaarde qua aanleg, structuur en relatie met de omgeving

3. Cultuurhistorische criteria

a. de bebouwing is van belang vanwege een plaatselijk geschiedkundig feit, een zichtbaar stuk geschiedenis van bijvoorbeeld bekende bewoners, beroepen, bijzondere activiteiten e.d.
b. het object vertegenwoordigt een aspect van religieuze, militaire of waterstaatkundige geschiedenis
c. het object is van belang vanwege zijn bestemming als uitdrukking van een cultuur-, sociaal-, of economisch-historische ontwikkeling
d. het object is van belang vanwege zijn verschijningsvorm, welke verbonden is met een algemeen-historische, politieke of geestelijke ontwikkeling.

Gelders Genootschap

Oranjerie kasteel Zypendaal

postbus 68

6800 AB Arnhem

tel 026 442 17 42

fax 026 442 94 04

Id	Status	Straat	HSnr	HsItter	Postcoc	plaats	type	Xcrd	Ycrd
1	Wederopbouwol	Franciscusstrae	4		6603DR	Wijchen	Woonhuis	180555,00	423978,00
2	Wederopbouwol	Franciscusstrae	6		6603DR	Wijchen	Woonhuis	180549,00	423989,00
3	Wederopbouwol	Franciscusstrae	8		6603DR	Wijchen	Woonhuis	180539,00	424002,00
4	Wederopbouwol	Franciscusstrae	10		6603DR	Wijchen	Woonhuis	180533,00	424013,00
4	Wederopbouwol	Franciscusstrae	10		6603DR	Wijchen	Woonhuis	180538,00	424020,00
4	Wederopbouwol	Franciscusstrae	10		6603DR	Wijchen	Woonhuis	180542,00	424024,00
5	Wederopbouwol	Franciscusstrae	9		6603DP	Wijchen	Trafohuisje	180523,37	424035,76
6	Wederopbouwol	Groenewoudse	16		6603DJ	Wijchen	Woonhuis	180569,00	423917,00
7	Wederopbouwol	Groenewoudse	18		6603DJ	Wijchen	Woonhuis	180580,00	423919,00
8	Wederopbouwol	Groenewoudse	20		6603DJ	Wijchen	Woonhuis	180598,00	423922,00
9	Wederopbouwol	Groenewoudse	22		6603DJ	Wijchen	Woonhuis	180612,00	423922,00
10	Wederopbouwol	Groenewoudse	24		6603DJ	Wijchen	Woonhuis	180627,00	423924,00
11	Wederopbouwol	Groenewoudse	26		6603DJ	Wijchen	Woonhuis	180641,00	423923,00
12	Wederopbouwol	Pater Sebald Li	2		6603DE	Wijchen	Woonhuis	180634,00	423805,00
13	Wederopbouwol	Pater Sebald Li	4		6603DE	Wijchen	Woonhuis	180635,61	423810,55
14	Wederopbouwol	Pater Sebald Li	6		6603DE	Wijchen	Woonhuis	180638,61	423815,55
15	Wederopbouwol	Pater Sebald Li	8		6603DE	Wijchen	Woonhuis	180641,61	423821,55
16	Wederopbouwol	Pater Sebald Li	10		6603DE	Wijchen	Woonhuis	180647,00	423833,00
17	Wederopbouwol	Pater Sebald Li	12		6603DE	Wijchen	Woonhuis	180650,74	423839,06
18	Wederopbouwol	Pater Sebald Li	14		6603DE	Wijchen	Woonhuis	180655,74	423849,06
19	Wederopbouwol	Pater Sebald Li	16		6603DE	Wijchen	Woonhuis	180659,00	423854,00
20	Wederopbouwol	Pater Sebald Li	18		6603DE	Wijchen	Woonhuis	180663,00	423863,00
21	Wederopbouwol	Pater Sebald Li	20		6603DE	Wijchen	Woonhuis	180667,00	423869,00
22	Wederopbouwol	Pater Sebald Li	22		6603DE	Wijchen	Woonhuis	180672,00	423878,00
23	Wederopbouwol	Pater Sebald Li	24		6603DE	Wijchen	Woonhuis	180676,00	423884,00
24	Wederopbouwol	Pater Sebald Li	26		6603DE	Wijchen	Woonhuis	180680,00	423893,00
25	Wederopbouwol	Pater Sebald Li	28		6603DE	Wijchen	Woonhuis	180684,00	423899,00
26	Wederopbouwol	Boskant	113		6603LC	Wijchen	Boerderijcomplex	180983,00	422124,00
27	Wederopbouwol	Boskant	81		6603LC	Wijchen	Woonhuis	180411,00	422958,00
28	Wederopbouwol	Boskant	83		6603LC	Wijchen	Woonhuis	180420,00	422934,00
29	Wederopbouwol	Boskant	5		6603LC	Wijchen	Trafohuisje	180299,00	423180,00
30	Wederopbouwol	Hoeveweg	40		6613AE	Balgoij	Boerderijcomplex	176794,00	421532,00
31	Wederopbouwol	Grootestraat	4		6634AD	Batenburg	Woonhuis	171611,00	426036,00
32	Wederopbouwol	Willibrordusstra	1		6634AM	Batenburg	School	171707,00	426280,00
33	Wederopbouwol	Willibrordusstra	3		6634AM	Batenburg	Woonhuis	171722,00	426248,00

34	Wederopbouwot	Willibrordusstra	5	6634AM	Batenburg	Woonhuis	171737,00	426244,00
35	Wederopbouwot	Willibrordusstra	7	6634AM	Batenburg	Woonhuis	171751,00	426241,00
35	Wederopbouwot	Willibrordusstra	7	6634AM	Batenburg	Woonhuis	171750,75	426248,23
36	Wederopbouwot	Willibrordusstra	2	6634AM	Batenburg	Woonhuis	171661,66	426249,13
37	Wederopbouwot	Willibrordusstra	8	6634AM	Batenburg	Woonhuis	171692,44	426231,32
38	Wederopbouwot	Willibrordusstra	10	6634AM	Batenburg	Woonhuis	171696,00	426228,00
39	Wederopbouwot	Willibrordusstra	12	6634AM	Batenburg	Woonhuis	171707,00	426222,00
40	Wederopbouwot	Willibrordusstra	14	6634AM	Batenburg	Woonhuis	171713,00	426220,00
41	Wederopbouwot	Willibrordusstra	16	6634AM	Batenburg	Woonhuis	171727,00	426215,00
42	Wederopbouwot	Willibrordusstra	18	6634AM	Batenburg	Woonhuis	171739,00	426213,00
43	Wederopbouwot	Hoppenhofstrae	3	6634AL	Batenburg	Woonhuis	171733,00	426191,00
44	Wederopbouwot	Hoppenhofstrae	7	6634AL	Batenburg	Woonhuis	171754,00	426272,00
45	Wederopbouwot	Hoppenhofstrae	9	6634AL	Batenburg	Woonhuis	171755,00	426278,00
46	Wederopbouwot	Hoppenhofstrae	11	6634AL	Batenburg	Woonhuis	171761,00	426303,00
47	Wederopbouwot	Hoppenhofstrae	13	6634AL	Batenburg	Woonhuis	171757,00	426304,00
48	Wederopbouwot	Hoppenhofstrae	15	6634AL	Batenburg	Woonhuis	171749,00	426305,00
49	Wederopbouwot	Hoppenhofstrae	17	6634AL	Batenburg	Woonhuis	171734,00	426309,00
50	Wederopbouwot	Hoppenhofstrae	19	6634AL	Batenburg	Woonhuis	171728,00	426312,00
51	Wederopbouwot	Hoppenhofstrae	21	6634AL	Batenburg	Woonhuis	171717,00	426319,00
52	Wederopbouwot	Hoefweg	3	6634KD	Batenburg	Boerderij + schuur, inrijhek en (thee)koepel	171904,00	426624,00
53	Wederopbouwot	Molenweg	4	6617BD	Bergharen	Woonhuis	174207,00	429272,00
54	Wederopbouwot	Molenweg	6	6617BD	Bergharen	Woonhuis	174212,00	429275,00
55	Wederopbouwot	Molenweg	8	6617BD	Bergharen	Woonhuis	174223,00	429286,00
56	Wederopbouwot	Molenweg	10	6617BD	Bergharen	Woonhuis	174244,00	429302,00
57	Wederopbouwot	Molenweg	12	6617BD	Bergharen	Woonhuis	174259,00	429311,00
58	Wederopbouwot	De Dreef	5	6616AX	Hernen	Winkel, woonhuis en schuren	174979,00	427241,00
59	Wederopbouwot	Batavierenweg	15	6616AR	Hernen	Bungalow	175457,00	427375,00
60	Wederopbouwot	Batavierenweg	17	6616AR	Hernen	Bungalow	175485,00	427334,00
61	Wederopbouwot	Dorpsstraat	12	6616AH	Hernen	Woonhuis	175212,00	427524,00
62	Wederopbouwot	Broekstraat	13	6616AB	Hernen	Woonhuis	175441,00	427501,00
63	Wederopbouwot	Broekstraat	15	6616AB	Hernen	Woonhuis	175446,17	427499,70
64	Wederopbouwot	Broekstraat	17	6616AB	Hernen	Woonhuis	175451,50	427497,69
65	Wederopbouwot	Broekstraat	19	6616AB	Hernen	Woonhuis	175457,50	427496,69
66	Wederopbouwot	Broekstraat	21	6616AB	Hernen	Woonhuis	175470,00	427493,00
67	Wederopbouwot	Broekstraat	23	6616AB	Hernen	Woonhuis	175484,00	427490,00

68	Wederopbouwot	Broekstraat	25	6616AB	Hernen	Woonhuis	175497,00	427485,00
69	Wederopbouwot	Broekstraat	27	6616AB	Hernen	Woonhuis	175510,00	427480,00
70	Wederopbouwot	Broekstraat	29	6616AB	Hernen	Woonhuis	175523,00	427473,00
71	Wederopbouwot	Loffertweg	14	6616AV	Hernen	School	175349,00	427198,00
72	Wederopbouwot	Dorpsstraat	16	6606AD	Niftrik	Woonhuis	174456,00	423166,00
73	Wederopbouwot	Dorpsstraat	18	6606AD	Niftrik	Woonhuis	174461,00	423170,00
74	Wederopbouwot	Dorpsstraat	20	6606AD	Niftrik	Woonhuis	174468,00	423177,00
75	Wederopbouwot	Dorpsstraat	22	6606AD	Niftrik	Woonhuis	174474,00	423182,00
76	Wederopbouwot	Maasbandijk	62	6606KE	Niftrik	T-boerderij met schuur	173726,00	423561,00
77	Wederopbouwot	Maasbandijk	60	6606KE	Niftrik	Boerderij, kippenhok/schuur	173802,00	423524,00
78	Wederopbouwot	Maasbandijk	55	6606KE	Niftrik	Woonhuis/boerderij; voorheen Veerhuis	173949,00	423324,00
79	Wederopbouwot	Maasbandijk	54	6606KE	Niftrik	Boerderij, kippenhok/schuur	174154,00	423201,00
80	Wederopbouwot	Konijnsweg	36	6602GP	Wijchen	Woonhuis	178762,00	424260,00
81	Wederopbouwot	Leemweg	121	6603AL	Wijchen	Schoolgebouw	180225,00	424160,00
82	Wederopbouwot	Wezelsedijk	38	6604KG	Wijchen	Trafohuisje	178632,19	427329,95
83	Wederopbouwot	Bronckhorstlaar	3	6602BG	Wijchen	Krullentoren (restant voormalige houthandel Roelofs)	178616,83	424501,51
84	Wederopbouwot	Spoorstraat	57	6602AW	Wijchen	Woonhuis	178337,00	424568,00
85	Wederopbouwot	Herenstraat	42	6602BB	Wijchen	Woonhuis	178335,66	424576,50
86	Wederopbouwot	Varenstraat	22	6602BW	Wijchen	Woonhuis (PéGé-woning)	178811,35	424770,77
87	Wederopbouwot	Varenstraat	24	6602BW	Wijchen	Woonhuis (PéGé-woning)	178816,00	424774,00
88	Wederopbouwot	Kruisbergsewe	9	6601DA	Wijchen	Woonhuis (PéGé-woning)	178500,17	424997,64
89	Wederopbouwot	Kruisbergsewe	11	6601DA	Wijchen	Woonhuis (PéGé-woning)	178504,00	425002,00
90	Wederopbouwot	Kruisbergsewe	13	6601DA	Wijchen	Woonhuis (PéGé-woning)	178508,00	425008,00
91	Wederopbouwot	Kruisbergsewe	15	6601DA	Wijchen	Woonhuis (PéGé-woning)	178512,00	425012,00
92	Wederopbouwot	Kruisbergsewe	17	6601DA	Wijchen	Woonhuis (PéGé-woning)	178519,00	425021,00
93	Wederopbouwot	Kruisbergsewe	19	6601DA	Wijchen	Woonhuis (PéGé-woning)	178521,00	425025,00
94	Wederopbouwot	Kruisbergsewe	21	6601DA	Wijchen	Woonhuis (PéGé-woning)	178527,00	425031,00
95	Wederopbouwot	Kruisbergsewe	23	6601DA	Wijchen	Woonhuis (PéGé-woning)	178530,00	425035,00
96	Wederopbouwot	Vredelaan	101	6603LK	Wijchen	Plofbunker (1) vm MOB-complex, 1951-1961. Militaire functie. Coördinaten: 180550/423090.	180544,60	423097,45

					wederopbouw			
97	Wederopbouwol	Vredelaan	103	6603LK	Wijchen	Plofbunker (2) vm MOB-complex, 1951-1961. Militaire functie. Coördinaten: 180583/423035	180584,78	423034,31
98	Wederopbouwol	Vredelaan	105	6603LK	Wijchen	Plofbunker (3) vm MOB-complex, 1951-1961. Militaire functie. Coördinaten: 180627/422975	180625,29	422971,52
99	Wederopbouwol	Vredelaan			Wijchen	Tankbaan vm MOB-complex, 1951-1961. Militaire functie. Coördinaten: 180375/423153	180669,00	422687,00

ID	CATEGORIE	TYPE	OPMERKINGEN	BRON
1	beeldbepalende panden	agrarisch	Spoorstraat 25; T-boerderij in kern van Wijchen met neoclassicistische kenmerken in de voor- en rechterzijgevel van het woonhuis	veldbezoek Wijchen, d.d. 17 november 2011
2	beeldbepalende panden	agrarisch	Spoorstraat 27; T-boerderij in kern van Wijchen met neoclassicistische kenmerken in de voor- en rechterzijg	veldbezoek Wijchen, d.d. 17 november 2011
3	beeldbepalende panden	agrarisch	Burchtstraat 1; T-boerderij in kern van Wijchen met neoclassicistische kenmerken in de voor- en rechterzijgevel van het woonhuis	veldbezoek Wijchen, d.d. 17 november 2011

Beeldbepalende ob (BBP)

ID	GCHW_NR	STRAAT	HSNR	LETTER	TOEVOEG	POSTCOD	PLAATS	OPME	GEMEENT	GEIN_TYPER	FUNCTIE	BESCHERMI	WAARDERING	BOUWJA	BOUWJA	XCRD	YCRD
					geen 9, 19												
1	33289,000000000	Wethouder Bankenstraat	16	-	of 7 !	6634KC	Batenburg		Wijchen	boerderij	agrarische functie		basiskwaliteit	1900	1800	170319	427001
2	33268,000000000	Grootestraat	3	-		6634AC	Batenburg		Wijchen	woonhuis	woonfunctie		basiskwaliteit	1955	1940	171616	426060
3	33275,000000000	Grootestraat	9	-		6634AC	Batenburg		Wijchen	boerderij	agrarische functie		basiskwaliteit	0	1900	171637	426059
4	33286,000000000	Touwslagersbaan	33	-		6634AN	Batenburg		Wijchen	boerderij	agrarische functie		basiskwaliteit	1900	1850	171842	426541
5	33292,000000000	Molendijk	5	-		6634KE	Batenburg		Wijchen	kerk	religieuze functie		basiskwaliteit	1874	1873	171818	426047
6	32986,000000000	Grotestraat	33	-		6617AH	Bergharen		Wijchen	woonhuis	woonfunctie		basiskwaliteit	1800	1800	173339	430546
7	32984,000000000	Dorpsstraat	15	-	bij	6616AD	Hernen		Wijchen	schuur	agrarische functie		basiskwaliteit	0	1900	175268	427540
8	32983,000000000	Grotestraat	32	-		6617AJ	Bergharen		Wijchen	boerderij	agrarische functie		basiskwaliteit	1900	1875	173588	429541
9	32971,000000000	Dorpsstraat	32	-		6617AD	Bergharen		Wijchen	trafohuisje	nutsfunctie		basiskwaliteit	1925	1900	174091	429187
10	32985,000000000	Grotestraat	8	-		6617AJ	Bergharen		Wijchen	boerderij	agrarische functie		basiskwaliteit	1920	1900	173834	429371
11	32993,000000000	Elzendweg	27	-		6617AV	Bergharen		Wijchen	boerderij	agrarische functie		basiskwaliteit	1825	1800	173994	430471
12	32975,000000000	Dorpsstraat	29	-		6617AB	Bergharen		Wijchen	woonhuis	woonfunctie		basiskwaliteit	1825	1800	174061	429211
13	32967,000000000	Veldsestraat	16	-		6617AA	Bergharen	Bij	Wijchen	begraafplaats	religieuze functie		basiskwaliteit	1910	1890	174077	428871
14	32966,000000000	Veldsestraat	6	-		6617AA	Bergharen	bij	Wijchen	schuur	agrarische functie		basiskwaliteit	1900	1900	174234	428839
15	32992,000000000	Elzendweg	25	-		6617AV	Bergharen		Wijchen	boerderij	agrarische functie		basiskwaliteit	1925	1900	174113	430412
16	33003,000000000	Stompendijk	2	-		6617KH	Bergharen	Bij	Wijchen	schuur	agrarische functie		basiskwaliteit	1900	1875	174333	428911
17	32999,000000000	Wijksestraat	1	-		6617BX	Bergharen		Wijchen	boerderij	agrarische functie		basiskwaliteit	1900	1800	174354	428983
18	32959,000000000	Sluisstraat	4	-		6616AZ	Hernen		Wijchen	schuur	agrarische functie		basiskwaliteit	1900	1825	174378	427433
19	32818,000000000	Kerkstraat	3	-		6606AJ	Niftrik		Wijchen	trafohuisje	nutsfunctie		basiskwaliteit	1950	1940	174385	423085
20	32995,000000000	Molenweg	11	-		6617BB	Bergharen		Wijchen	boerderij	agrarische functie		basiskwaliteit	1800	1700	174255	429366
21	32996,000000000	Wijksestraat	15	-		6617BX	Bergharen		Wijchen	schuur	agrarische functie		basiskwaliteit	1900	1825	174642	428977
22	32926,000000000	Molenhoek	3	-		6616AP	Hernen		Wijchen	boerderij	agrarische functie		basiskwaliteit	1925	1900	176101	426705
23	32950,000000000	Dorpsstraat	4	-		6616AH	Hernen		Wijchen	boerderij	agrarische functie		basiskwaliteit	1905	1845	174923	427679
24	32947,000000000	Dorpsstraat	2	-		6616AH	Hernen		Wijchen	boerderij	agrarische functie		basiskwaliteit	1910	1900	174932	427710
25	32812,000000000	Lagestraat	31	-		6606KC	Niftrik		Wijchen	boerderij	agrarische functie		basiskwaliteit	1925	1900	175037	423461
26	32952,000000000	Dorpsstraat	42	-		6616AJ	Hernen		Wijchen	boerderij	agrarische functie		basiskwaliteit	1900	1825	175088	427327
27	32927,000000000	Flerdeweg	4	-		6615AP	Leur		Wijchen	boerderij	agrarische functie		basiskwaliteit	0	1924	175123	425721
28	32948,000000000	Dorpsstraat	40	C		6616AH	Hernen		Wijchen	trafohuisje	nutsfunctie		basiskwaliteit	1925	1900	175083	427362
29	32945,000000000	Dorpsstraat	35	-		6616AE	Hernen		Wijchen	begraafplaats	religieuze functie		basiskwaliteit	1940	1850	175137	427387
30	32953,000000000	Dorpsstraat	17	-		6616AD	Hernen		Wijchen	boerderij	agrarische functie		basiskwaliteit	1890	1910	175265	427512
31	32953,000000000	Dorpsstraat	19	-		6616AD	Hernen		Wijchen	boerderij	agrarische functie		basiskwaliteit	1890	1910	175269	427507
32	32946,000000000	Dorpsstraat	9	-		6616AD	Hernen		Wijchen	woonhuis	woonfunctie		basiskwaliteit	0	1916	175195	427585
33	32938,000000000	Dorpsstraat	29	-		6616AE	Hernen		Wijchen	schuur	agrarische functie		basiskwaliteit	1930	1825	175223	427422
34	32944,000000000	Dorpsstraat	66	-		6616AJ	Hernen		Wijchen	kerk	religieuze functie		basiskwaliteit	0	1891	175270	427052
35	32955,000000000	Dassenloop	5	-		6616AK	Hernen		Wijchen	Boerderij	agrarische functie		basiskwaliteit	0	1900	175554	426822
36	32826,000000000	Maasbandijk	20	-		6606KE	Niftrik		Wijchen	trafo huisje	nutsfunctie		basiskwaliteit	0	1935	175271	423154
37	32956,000000000	Meerenburg	3	-		6616AN	Hernen		Wijchen	boerderij	agrarische functie		basiskwaliteit	1800	1900	175938	426540
38	32956,000000000	Meerenburg	5	-		6616AN	Hernen		Wijchen	boerderij	agrarische functie		basiskwaliteit	1800	1900	175949	426537
39	32920,000000000	Leurseweg	1	-		6615AJ	Leur		Wijchen	boerderij	agrarische functie		basiskwaliteit	1915	1890	176064	425847
40	32925,000000000	Leurseweg	4	-		6615AJ	Leur		Wijchen	boerderij	agrarische functie		basiskwaliteit	0	1939	176107	425535
41	32957,000000000	Molenhoek	4	-		6616AP	Hernen		Wijchen	boerderij	agrarische functie		basiskwaliteit	1925	1900	176246	426608
42	32779,000000000	Vormerseweg	28	-		6602NC	Wijchen		Wijchen	boerderij	agrarische functie		basiskwaliteit	0	1925	177045	423328
43	32887,000000000	Houtsestraat	8	-		6613AC	Balgoij		Wijchen	boerderij	agrarische functie		basiskwaliteit	1825	1800	177894	422034
44	32898,000000000	Boomsestraat	24	-		6613AH	Balgoij		Wijchen	woonhuis	woonfunctie		basiskwaliteit	0	1913	177851	421177
45	32803,000000000	Egelpad	11	-		6604AA	Wijchen		Wijchen	boerderij	agrarische functie		basiskwaliteit	1925	1900	177979	425635
46	32773,000000000	Elckerlycweg	1	-		6602HJ	Wijchen	Bij	Wijchen	begraafplaats	religieuze functie		basiskwaliteit	1940	1850	178300	424191
47	32784,000000000	Urnenveldweg	2	-		6603AE	Wijchen		Wijchen	woonhuis	woonfunctie		basiskwaliteit	1940	1935	179351	424441
48	32799,000000000	Woordsestraat	1	-		6603LG	Wijchen		Wijchen	boerderij	agrarische functie		basiskwaliteit	0	1873	179384	421788

49	32805,000000000	Woeziksestraat	634	-	6604CH	Wijchen		Wijchen	boerderij	agrarische functie	basiskwaliteit	1875	1850	180605	425896
50	33278,000000000	Grootestraat	9	-	6634AC	Batenburg		Wijchen	dorpshuis	maatschappelijk	basiskwaliteit	1936	1900	171636	426051
51	32981,000000000	Dorpsstraat	2	-	6617AD	Bergharen	naast	Wijchen	boerderij	agrarische functie	basiskwaliteit	1900	1890	173783	429203
52	32819,000000000	Kerkstraat	1	-	6606AJ	Niftrik		Wijchen	woonhuis	woonfunctie	basiskwaliteit	1925	1900	174359	423105
53	32998,000000000	Wijksestraat	15	-	6617BX	Bergharen		Wijchen	boerderij	agrarische functie	basiskwaliteit	1825	1700	174642	428977
54	32921,000000000	Leurseweg	1	-	6615AJ	Leur		Wijchen	schuur	agrarische functie	basiskwaliteit	2000	1939	176045	425845
55	32925,000000000	Leurseweg	4	-	6615AJ	Leur		Wijchen	schuur	agrarische functie	basiskwaliteit	0	1939	176099	425503
56	33270,000000000	Grootestraat	1	-	6634AC	Batenburg		Wijchen	boerderij pastorie	agrarische functie	basiskwaliteit	1900	1900	171603	426072
57	32982,000000000	Veldsestraat	12	-	6617AA	Bergharen		Wijchen	Herv.kerk	religieuze functie	basiskwaliteit	0	1851	174133	428887
58	32784,000000000	Urnenveldweg	4	-	6603AE	Wijchen		Wijchen	woonhuis	woonfunctie	basiskwaliteit	1940	1935	179353	424435
59	32999,000000000	Dorpsstraat	71	-	6617AC	Bergharen		Wijchen	boerderij	agrarische functie	basiskwaliteit	1900	1800	174344	428983
60	32799,000000000	Woordsestraat	3	-	6603LG	Wijchen		Wijchen	boerderij	agrarische functie	basiskwaliteit	0	1873	179389	421796